

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan
SOL 067
VT 2005

”Det är så tabu”

**Att utreda föräldraförmågan hos
föräldrar med utvecklingsstörning.**

Författare:
Charlotta Evans
Eva Torstensson
Handledare:
Bodil Rasmusson

Abstract

The purpose of this essay is to describe and analyse the dilemmas within assessments to establish the parenting ability of mentally handicapped parents, and furthermore to see how these assessments are carried out.

To achieve this purpose we have interviewed eight professionals from three different professions who comes into contact with mentally handicapped parents throughout these assessments. These professions we have interviewed people from, are employees from social services, employees from assessment homes and lawyers. We have summarized the results of our interviews into three main themes. The first is focusing on which method/model employees from social services and assessment homes use to help establish the parenting ability of mentally handicapped parents. The second theme describes different dilemmas that can arise in these assessments and the last theme describes the knowledge that people we interviewed have regarding mentally handicapped parents.

Professions which carry out assessments of mentally handicapped parents often come across a variety of different dilemmas, one of the clearest is how to enable these parents to understand the necessity behind the assessment and to give them an understanding of what kind of help and support they need in order to give their children a “good enough” childhood.

Förord

Inför uppsatsskrivningen hade vi en önskan att skriva om föräldraförmåga. Vi ville försöka definiera denna förmåga som vi hört talas så mycket om under de terminer vi gått på Socialhögskolan. Vår eminenta handledare ledde oss in på spåret att koppla våra tankar angående föräldraförmåga till utvecklingsstördas situation, och det är vi idag glada för. Vi har således ökat vår kunskap både om föräldraförmågan och om denna marginaliserade grupp i samhället, och vi hoppas med vår uppsats kunna sprida denna kunskap.

I processen att hitta en lämplig teori för vår uppsats fann vi organisationsteorin. Utifrån vårt syfte och våra frågeställningar var det omöjligt att fullt ut använda oss av denna teori vilket gjorde att vi valde bort den. Faktum kvarstår att många av de dilemman som kan uppstå i dessa utredningar kan analyseras utifrån kulturmetaforen och organisationskulturen. Vem vet, kanske har vi en chans att fullfölja det arbetet när vi skriver vår magisterexamen!

Vi vill rikta ett varmt tack till vår handledare Bodil Rasmusson för hennes fantastiska tillgänglighet. Hon har genom sina kloka ord varit en enorm hjälp i att styra upp vårt arbete och föra oss framåt i uppsatsprocessen. Vi är fullt medvetna om att vi har haft många tankar och idéer, men Bodil har lyckats hålla oss på banan ända till slutet och det är vi tacksamma för.

Vi vill även rikta ett stort tack till våra intervjupersoner som har delat med sig av sina kunskaper och erfarenheter på ett sådant generöst sätt. Utan ert deltagande hade inte denna uppsats blivit till. Ett särskilt tack till Lydia Springer som både delat med sig av sin kunskap samt givit oss feedback.

Tack till våra juridiska experter och till våra korrekturläsare. Nu sitter förhoppningsvis alla bokstäver och tecken på plats!

Sist, men inte minst, vill vi tacka oss själva för att vi har arbetat så bra tillsammans. Med kaffe, Läkerol och många goda skratt kom vi ända hit!

Innehållsförteckning

Förord	3
1. Inledning	6
1.1. Problemformulering.....	6
1.2. Syfte.....	7
1.3. Frågeställningar.....	7
1.4. Perspektivval och avgränsningar.....	8
2. Metod	8
2.1. Metodval och genomförande.....	8
2.2. Urval.....	9
2.3. Metodkritik och metodreflektioner.....	10
2.4. Resultatens tillförlitlighet.....	10
2.5. Bearbetning och analys av intervjuer.....	11
2.6. Etiska överväganden.....	11
3. Tidigare forskning	12
4. Barnavårdsutredningar	13
5. Metodutveckling	14
5.1. Barns behov i centrum, BBIC.....	15
5.2. ”Fyrfältaren” (Moderskapskonstellationen).....	16
5.3. PAM.....	18
6. Teoretiska begrepp	19
6.1. Barns behov	19
6.1.1. Anknäytningsteorin.....	20
6.2. Föräldraförmåga	21
6.2.1. Förälderns utvecklingspotential.....	22
6.3. Utvecklingsstörning.....	23
6.4. Integritet	24
7. Resultatredovisning	24
7.1. Utredning samt Metod/modell.....	24
7.1.1. Att starta en utredning.....	25
7.1.2. Uppdrag till utredningshem.....	25
7.1.3. BBIC.....	25
7.1.4. ”Fyrfältaren” (Moderskapskonstellationen).....	26
7.1.5. Egna modeller.....	26
7.1.6. PAM.....	27
7.2. Dilemman.....	27
7.2.1. Faktorer på samhällsnivå.....	27
7.2.2. Utvecklingsstördas särskilda problem.....	28
7.2.3. Diagnosens betydelse.....	28
7.2.4. Intellektuella begränsningar.....	29
7.2.5. Pedagogiska utmaningar i kommunikationen med utvecklingsstörda.....	30
7.2.6. Omständigheter vid ärendens aktualisering.....	32
7.2.7. Risk för kränkningar.....	32
7.2.8. Svårigheten att bedöma utvecklingspotential	33
7.2.9. Stora behov av insatser.....	33
7.2.10. Barn- och föräldraperspektiv.....	34
7.2.11. Juridiska bedömningar.....	35

7.3. Kunskap och kunskapsbehov.....	35
8. Analys	36
8.1. Utredningar och systematiska bedömningsinstrument.....	36
8.2. Barns Behov	37
8.3. Föräldraförmåga.....	37
8.3.1 Föräldrarnas utvecklingspotential	39
8.4. Faktorer på samhällsnivå.....	39
8.5. Kommunikation och delaktighet.....	39
8.6. Barn/föräldraperspektiv.....	41
9. Slutdiskussion.....	41
10. Källförteckningen.....	44
Bilagor	46

1. Inledning

1.1. Problemformulering

Min mamma kunde inte sköta en tvättmaskin så därför fick hon aldrig någon. Men oss tre flickor fick hon sköta själv. Hur är det möjligt? När jag ser på oss tre och försöker hitta likheter med skötsel av en tvättmaskin finns det ju massor. Om man inte sköter oss barn på rätt sätt, om man inte kan läsa bruksanvisningen, går vi sönder. När det gäller barn går det inte att bara lämna in dem för reparation. Dessutom finns det inte någon tvåårig garanti. Barn får ha kvar sina skador av vanvård hela livet, så är det bara. Om man inte ger barn mat, värme, trygghet, kärlek och närhet så blir det som när man inte klarar av att sortera tvätten rätt. Det blir fel. Vi krymper som människor, vi fungerar inte bra och man kan se på oss att vi blivit missfärgade. (Pipping, 2003 s.163)

Citatet är hämtat från boken *Kärlek och Stålhull* skriven av Lisbeth Pipping, som har växt upp med sin utvecklingsstörda mamma. Denna liknelse med en tvättmaskin vilken familjen inte fick, visar hur levnadsvillkoren för ett barn till en utvecklingsstörd förälder **kan** se ut, både i kontakten med sin förälder och i kontakten med professionella.

Genom steriliseringslagen från 1934 steriliserades personer som led av sinnessjukdom, sinnesslöhet, annan rubbning av själsverksamheten eller asocialt levnadssätt (NE, 1995). Om dessa personer på grund av rubbad själsverksamhet inte kunde lämna giltigt samtycke kunde de steriliseras genom myndighetsingrepp (ibid.). Mellan 1934 och 1975, då en ny steriliseringslag trädde i kraft, utfördes knappt 63.000 steriliseringar och en del av dessa utfördes på personer med utvecklingsstörning (SOU 2000:20).

Idag ska personer med utvecklingsstörning ha samma rättigheter och levnadsomständigheter som andra medborgare enligt FN:s standardregler (Handikappombudsmannen, 2004). Detta innebär då även att utvecklingsstörda inte får förnekas möjligheten till sexuella erfarenheter eller till att bli förälder (ibid.). Men om föräldraförmågan brister, ställs föräldrarnas rättigheter mot artikel 3 och 6 i FN:s barnkonvention, vilka behandlar *barnets bästa, överlevnad och utveckling* (Regeringskansliet UD, 2003).

Flera undersökningar visar på en ökad risk för att barn far illa med utvecklingsstörda föräldrar (Lagerberg & Sundelin, 2003). Dessa barn har ofta en otrygg och understimulerad uppväxt. När landstingen hade ansvaret för omsorgerna om personer med utvecklingsstörning blev de som behövde stöd förtecknade i omsorgsregistret (Hindberg, 2003). Idag finns inget sådant register och därför vet man inte hur många utvecklingsstörda som finns i Sverige och därmed inte heller hur många av dem som har barn (Socialstyrelsen, 2005).

Hur gör samhället för att säkerställa att dessa barn i riskzonen får en trygg och tillräckligt god uppväxt? Internationella studier visar att dessa barns familjeförhållanden och deras

föräldrars omsorgsförmåga inte utreds tillfredsställande (Socialstyrelsen, 2005). Om inte omsorgsförmågan utreds tillfredsställande, följer svårigheter både med att säkerställa barnets säkerhet, samt med att identifiera vilket stöd och vilken hjälp familjen behöver. Forskare tolkar dessa brister i utredningen som att de professionella antar att föräldrarna inte kan vårda sitt barn på grund av diagnosen utvecklingsstörning, samt att de inte förväntar sig att föräldrarna har en utvecklingspotential i sitt föräldraskap (ibid.).

Socialsekreterarens utredning ligger till grund för ett beslut som ska säkerställa att barnet får en tillräckligt god uppväxt. Beslutet kan innebära allt från inga insatser alls till en ansökan enligt Lagen om vård av unga (LVU) § 2 som säger att *"Vård skall beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillräckligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas"*. Lagstiftningen definierar inte exakt vad som anses skadligt för barn. Vad säger juristerna om barns rätt till sina föräldrar, föräldrarnas rätt till sina barn och att kunna säkerställa barnets rätt till en tillräckligt god uppväxt?

Lisbeth Pipping, från det inledande citatet, tror inte att det skett så mycket under de senaste 40 åren när det gäller just dessa barn och deras föräldrar. Hon tror inte att familjerna har fått det så mycket bättre, snarare tvärtom då det sociala skyddsnetet kring hemmavarande mammor idag är betydligt mindre än förr. Lisbeth Pipping återger i sin bok ett citat hämtat från en rapport Anitha Rönström gjorde 1981 åt Rädda Barnen:

"Omhändertagande av 'riskbarn' som en preventiv åtgärd tenderar att ses som ett hot mot föräldrarätten. Dessutom riskerar rekommendationer om omhändertagande av barn med utvecklingsstörda föräldrar att ses som ett brott mot vuxna utvecklingsstördas medborgerliga rättigheter" (Pipping, 2003 s 198).

Föräldraperspektivet rådde alltså 1981 – hur ser det ut 2005?

1.2. Syfte

Beskriva och analysera dilemman i utredningar av föräldraförmågan hos föräldrar med utvecklingsstörning samt undersöka hur dessa utredningar genomförs.

1.3. Frågeställningar

- När startar socialtjänsten en utredning då utvecklingsstörda blir föräldrar?
- Utgår socialsekreterarna och utredningshemmen från någon speciell metod/modell i arbetet med att utreda och bedöma föräldraförmågan?
- Vilka särskilda hänsyn tas i utredningen för föräldrar med utvecklingsstörning?
- Är erfarenheten att en diagnos på utvecklingsstörningen är till stöd i bedömningen av föräldraförmågan?

- På vilket sätt beaktas barnperspektivet och föräldraperspektivet?
- Vilken kunskap och erfarenheter har de professionella, det vill säga socialsekreterarna, personal på utredningshem samt jurister om föräldrar med utvecklingsstörning?

1.4. Perspektivval och avgränsningar

Vi har valt att undersöka problemet utifrån tre olika professionella perspektiv, det vill säga socialsekreterare, personal på utredningshem samt jurister. Vi vill ta reda på hur dessa professionella utreder utvecklingsstördas föräldraförmåga och vad som sker vid LVU - ärenden i Länsrätten.

Vi redogör inte för de speciella förhållanden som barn till föräldrar med utvecklingsstörning lever under. Ej heller de omständigheter som föräldrarna med utvecklingsstörning själva lever under. Vi redogör inte heller specifikt för vilka insatser, som exempelvis råd och stöd, personer med utvecklingsstörning kan få, utan tar endast upp insatser generellt. Anledningen till dessa avgränsningar är utrymmes- och tidsbrist.

De begrepp som används i litteraturen och i dagligt tal för att beteckna en person med nedsatt begåvning är förståndshandikapp, utvecklingsstörning, begåvningshandikapp, mental retardation och intellektuellt funktionshinder samt personer med intellektuella begränsningar. I denna uppsats använder vi begreppet utvecklingsstörning.

2. Metod

2.1. Metodval och genomförande

Vårt tillvägagångssätt innefattar litteraturstudier samt kvalitativa semistrukturerade intervjuer med olika professionella, till vilka vi skickade ett informationsbrev (bilaga 1). Intervjuerna ägde i samtliga fall rum på de intervjuades tjänsterum och varade 60 - 90 minuter. Syftet med kvalitativa undersökningar är ofta att bilda sig begrepp om ett fenomen eller olika aspekter av samma fenomen (Halvorsen, 1992). Vi anser att denna metod passar vårt syfte då vi vill undersöka hur de utvecklingsstördas föräldraförmåga utreds utifrån olika professioners perspektiv. Vidare gav oss metoden möjlighet att erhålla mycket information av relativt få intervjupersoner. Det vi sökte i intervjuerna var de professionellas speciella kunskap, både erfarenhetsmässigt och teoretiskt, samt deras förståelse och värderingar (ibid.).

De semistrukturerade intervjuerna ansikte mot ansikte tog sin utgångspunkt i bifogad intervjuguide (se bilaga 2). Vi anser oss ha följt denna intervjuguide, men vi har kompletterat med följdfrågor vi ansett vara relevanta. Vi har även varit flexibla vad beträffar frågeordningen vilket har lett till att den intervjuade har kunnat utveckla sina idéer och tankar i ämnet (Denscombe, 2000).

Under en telefonintervju följdes dock inte intervjuguiden eftersom intervjun initialt skedde för att undersöka utredningsmetoden PAM:s implementeringsprocess (se vidare 5.3.). Under intervjun visade det sig dock att intervjupersonen förfogar över värdefull kunskap i ämnet, vilken vi fick ta del av.

2.2. Urval

Till en början valde vi ut professioner som kan arbeta med utredningar och som vi ansåg kunde ge oss värdefulla data. För att komma i kontakt med personal med erfarenhet av ämnet inom dessa professioner har vi nyttjat vårt personliga kontaktnät. Därefter valde vi en jurist, som besitter speciella kunskaper om barnet i rättsprocessen. Vårt urval består av tre socialsekreterare som arbetar i olika kommuner i Skåne, tre anställda på utredningshem belägna i den södra delen av Sverige, två jurister, en praktiker och en forskare, även de verksamma i Skåne. Vi har även utfört en telefonintervju med Lydia Springer, psykolog inom Vuxenhabiliteringen i Uppsala.

Motivet till detta urval är att samtliga av de valda professionerna kommer i kontakt med utredningen av utvecklingsstördas föräldraförmåga utifrån olika roller med olika kunskap. Vi tänkte oss ett kedjeförlopp där socialsekreteraren utreder och ibland anlitar ett utredningshem, samt att vissa ärenden går till länsrätten. Samtliga av dessa professionella möter föräldrarna under olika skeden i utredningsprocessen.

Vi har besökt olika utredningshem där föräldrarnas förmåga att ta hand om sitt/sina barn utreds. Initiativtagare är oftast socialtjänsten som också alltid är uppdragsgivaren. De familjer som befinner sig på de aktuella utredningshemmen bor där vanligen dygnet om. Hela familjen kan bo där, men vanligtvis är det en av föräldrarna som bor där tillsammans med sitt barn. Utredningstiden är oftast 8 – 12 veckor men kan variera efter uppdraget.

Angående miljöaspekter har vi diskuterat kring det faktum, att våra intervjupersoner arbetar i olika kommuner med olika invånarantal och med olika ekonomiska förutsättningar. Vi anser dock att vi fått med fler aspekter just eftersom vi fångat olika kommuner, sammanlagt sex stycken.

Vi har intervjuat nio personer. Åtta av dessa intervjuer har skett ansikte mot ansikte samt en telefonintervju. Urvalet är styrt på så sätt att de är valda efter sin profession. Efter valet av profession har vi till största del använt oss av vårt privata kontaktnät, framför allt av ett utvidgat sådant. Samtliga av våra intervjupersoner har erfarenheter av föräldrar med utvecklingsstörning genom sina respektive arbeten, några mer, några mindre. Vi har kontaktat de vi intervjuat per telefon eller via e-mail, därefter skickat ett informationsbrev till dem.

2.3. Metodkritik och metodreflektioner

I en intervju ansikte mot ansikte förmedlar intervjupersonen framför allt sina kunskaper, men även sitt kroppsspråk vilket är talande och kan bidra till känslan bakom orden. Det är inte alltid som de verbala orden och de kroppsliga uttrycken överensstämmer.

Genom våra intervjufrågor har vi upplevt att vi synliggjort den här relativt lilla gruppen föräldrar och barn för våra intervjuade personer och vi har förstått att våra frågor har väckt tankar och känslor hos intervjupersonerna. Ibland har de uttryckt detta direkt eller så har det yttrat sig genom att intervjupersonen har slutit sig. Vid ett tillfälle upplevde vi att användandet av bandspelare hämmade intervjupersonen. Eventuellt har detta påverkat resultatet.

Varje profession kan bidra med olika perspektiv av ett problem eller en företeelse, därför hade vi en önskan om att intervju fler professioner, exempelvis personal på MVC (Mödravårdscentralen), BVC (Barnavårdscentralen) eller inom sjukvården, men brist på tid och utrymme begränsar. Trots detta anser vi att vi fått svar på våra frågor.

Vi är medvetna om att genusaspekten kan komma att prägla våra intervju personer; inom framför allt socialtjänsten och på utredningshemmen finns en sned könsfördelning, vilket visade sig i våra intervjuer då samtliga av dessa intervjuade är kvinnor. Endast en man deltog i våra intervjuer. Om resultaten blivit annorlunda om vi intervjuat enbart manlig personal, kan vi enbart spekulera i.

Vi har intervjuat samtliga då de befunnit sig på sina arbetsplatser. Huruvida detta påverkar resultatet har vi diskuterat om man som intervju person exempelvis är mer eftertänksam då man sitter i sitt tjänsterum än om man blir intervjuad på neutral plats. Eller att man i sitt tjänsterum representerar hela arbetsgruppen, inte enbart sig själv.

Att analysera kvalitativa data är både en tidskrävande och omständlig process (Halvorsen, 1992). Den ostrukturerade informationen vi haft att bearbeta i form av utskrifter från inspelade intervjuer har gett oss ett stort material att arbeta med och våra erfarenheter stämmer överens med Halvorsens iakttagelser.

2.4. Resultatens tillförlitlighet

Vi anser att vi fick svar på de frågor vi avsåg att undersöka, både genom intervjuer och genom litteraturstudier. Intervjuarnas och kontextens inverkan innebär att det är svårt att uppnå objektivitet (Denscombe, 2000). Vi har strävat efter att tolka de intervjuades verklighet ur deras perspektiv, alltså ur ett professionellt perspektiv. Att vi under hela arbetet varit två som samarbetat anser vi ökar tillförlitligheten. Samtidigt är vi medvetna om att det är just våra tolkningar av intervjuerna som presenteras, men vi vill poängtera att vi under hela arbetet strävat efter att förhålla oss så neutrala som möjligt. Under intervjuerna har vi förhållit oss

passiva, bortsett från följdfrågorna, men vi är samtidigt medvetna om att en viss intervjuareffekt kan uppstå (ibid.).

Vi använder oss av citat i uppsatsen från de intervjuer vi gjort vilket hjälper läsaren att själv bilda sig en uppfattning av hur vi har behandlat intervjumaterialet.

Vi är väl medvetna om att antalet intervjuade i underlaget är relativt litet och att vi därför inte kan dra några generella slutsatser av resultatet.

2.5. Bearbetning och analys av intervjuer

Alla intervjuer, utom telefonintervjun, bandades och transkriberades där vi ordagrant har återgivit informantens svar med en varsam redigering. Telefonintervjun med Lydia Springer har vi återgivit efter anteckningar under och minnesanteckningar efter samtalet. Vi har även återvänt via e-mail till Lydia Springer som på egen begäran läst genom de citat och den information vi använt från intervjun.

En analys är att dela upp något i sina beståndsdelar (Denscombe, 2000). Vi startade denna sortering i bearbetnings- och analysprocessen med att läsa genom samtliga intervjuer för att få ett helhetsintryck. Därefter bearbetade vi varje intervju för sig genom att isolera svaren på våra intervjufrågor. Genom dessa svar framkom nyckelord utifrån vilka vi kunde urskilja vissa genomgående teman såsom utredning och metod/modell, dilemman, kunskap. Med hjälp av citat från de intervjuade sammanställde vi vårt resultat efter dessa teman. Efter resultatredovisningen följer en analys som är kopplad till teoretiska begrepp samt till våra litteraturstudier. Detta sätt att bearbeta och analysera har skett intuitivt vilket ofta är fallet med kvalitativa data (Halvorsen, 1992).

Utmaningen i analysen av kvalitativa data är att få fram de intervjuades verklighetsuppfattning (Halvorsen, 1992). Vad vi har strävat efter är att de intervjuade ska kunna känna igen sig. Detta har vi gjort genom att ständigt värdera den insamlade informationen kritiskt.

2.6. Etiska överväganden

Alla de personer som medverkar till att möjliggöra denna uppsats gör det frivilligt. De är alla, via vårt informationsbrev (bilaga 1), införstådda med att de representerar en profession vilken är intressant för vår uppsats.

Allt material har behandlats konfidentiellt och vi har garanterat intervjupersonernas anonymitet. Vi är medvetna om att intervjupersonerna kan känna sig granskade och är därför mycket noga med deras anonymitet. Den information som framkom i intervjuerna används endast till denna uppsats. Banden förvarades säkert och förstördes när uppsatsen var klar.

3. Tidigare forskning

I detta avsnitt presenterar vi tidigare forskning där vi även vävt in aspekter av källkritik. Våra litteraturstudier visar att väldigt liten forskning gjorts i det aktuella ämnet, och att den forskning som finns till största del är av äldre datum. Detta är av vikt med tanke på att levnadsvillkoren för denna grupp har förändrats väsentligt, samt att samhällsbilden ser annorlunda ut idag jämfört med exempelvis för 20 år sedan. Uppsatsen bygger på följande litteratur:

Föräldrar med utvecklingsstörning och deras barn- vad finns det för kunskap? är utgiven av Socialstyrelsen i februari 2005. Detta är en heltäckande kunskapsöversikt som presenterar svensk, nordisk och internationell forskning inom detta område. Kunskapsöversikten presenteras i tre delar där första delen beskriver de utvecklingsstörda föräldrarnas situation. Hur situationen för de utvecklingsstörda föräldrarnas barn kan se ut framkommer av andra delen. I sista delen beskrivs hur familjernas möte med myndigheter och de professionella kan se ut. Vi ställer oss kritiska till en del av forskningsresultaten från internationell forskning då den inte med självklarhet går att applicera på svenska levnadsförhållanden och lagar. Kunskapsöversikten kommer att ligga till grund för en vägledning, vars avsikt är att kunna fungera som stöd för professionella vilka kommer i kontakt med barn till den aktuella gruppen (Socialstyrelsen, 2005). Enligt telefonsamtal (050427) med Lydia Springer, som är med i vägledningens referensgrupp, är detta arbete i full gång och förväntas vara färdigt hösten 2005.

Lisbeth Pippings bok *Kärlek och Stålull* (2003). Författaren har växt upp med sin utvecklingsstörda mamma och förmedlar via boken hur just hennes uppväxt har sett ut. Vi anser det är väldigt viktigt att ha i åtanke att alla som växt upp med utvecklingsstörda inte självklart har haft samma upplevelser som Lisbeth Pipping. De med goda, eller tillräckligt goda erfarenheter, skriver sannolikt inte någon bok om detta.

Barbro Hindbergs bok *Barn till föräldrar med utvecklingsstörning* (2003) ger oss viss grundinformation om en stor del av problematiken runt personer med utvecklingsstörning och deras situation. Vi reserverar oss dock för bokens tillförlitlighet då denna bok inte är resultatet av egen forskning. Det framkommer inte alltid i boken varifrån kunskapen är hämtad, vilket gör att vi tolkar vissa delar i innehållet som författarens egna åsikter. Åsikter som vi inte alltid kan dela med författaren. Därmed ser vi en risk i om denna bok isolerat används som en grund för kunskapsinhämtning inför bedömningar på fältet.

Kari Killéns bok *Svikna barn* (1999) fokuserar på de cirka 20 % av barnen som är aktuella inom barnhälsovården som är i behov av särskild uppmärksamhet. Boken är ett bra

arbetsinstrument som visar vikten av en väl genomförd utredning. Grunden till boken är probleminriktat vilket tydligt visar sig i texten.

Evy Kollbergs avhandling *Omstridda mödrar* (1989) ger relevant grundinformation om föräldrarnas situation. Men avhandlingen är skriven för drygt 15 år sedan och under den tid som förflutit har samhället förändrats markant, kanske mer för personer med utvecklingsstörning än för många andra grupper i samhället, bland annat genom psykiatireformen. Därmed har även levnadsvillkoren förändrats för den aktuella gruppen sedan avhandlingen skrevs.

Barnet i den sociala barnvården (1996) är en antologi med kapitel skrivna av forskare inom socialt arbete. Det är en bok om utsatta barn i allmänhet och därmed inte specifikt för den problematik vi eftersöker. Även här hämtas kunskap från forskning av äldre datum men vissa delar är ändå alltså relevanta, till exempelvis kapitel om barns rätt och barns behov.

Den kunskap vi hämtat från Internet anser vi vara tillförlitlig eftersom vi endast använt oss av hemsidor som har till syfte att sprida uppdaterad och tillförlitlig information. De hemsidor vi hämtat information från är Socialstyrelsen, HO (Handikappsombudsmannen), FUB (För utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna) samt FoU välfärd (Forskning och utbildning). Vi är medvetna om att intresseorganisationernas information kan vara vinklade utifrån sina medlemmars perspektiv. Intresseorganisationerna ger oss värdefull generell kunskap om personer med utvecklingsstörning och om deras situation.

4. Barnavårdsutredningar

I vår uppsats har utredningar en central roll. Av den anledning följer ett avsnitt som generellt beskriver barnavårdsutredningarnas syfte och problematik.

Utredningar är det ”verktyg” som samhället använder sig av för att avgöra om de behöver ingripa (Sundell & Egelund, 2000). Ansvar för att förhindra att barn ska fara illa vilar på samhället (ibid.). Samhället, i detta fall, representeras av socialtjänsten och utredningshem. Socialtjänstlagen säger:

Vid en utredning av om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd får nämnden, för bedömningen av behovet av insatser, konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs. Utredningen skall bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för skada eller olägenhet. Den skall inte göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet.

Utredningen skall bedrivas skyndsamt och vara slutförd senast inom fyra månader. Finns det särskilda skäl får socialnämnden besluta att förlänga utredningen för viss tid.

Den som berörs av en sådan utredning skall underrättas om att en utredning inleds” (SoL, Kap 11, § 2).

Barnavårdsutredningar anses som en av de känsligaste verksamheter inom den sociala barnvården (Hessle m.fl., 1996). Syftet med en utredning är att sammanställa information för att kunna bedöma om barnet och dess familj behöver insatser och i så fall vilken insats som kan hjälpa på bästa sätt (Sundell & Egelund, 2000) Barnavårdsutredningen kan leda till intressekonflikter mellan föräldrar och barn och ärendet kan leda till rättsliga instanser. Den kan även leda till att barn som far illa får en chans till ett bättre liv. En utredning kan beskrivas som att en frågeställning formuleras, information samlas in för att belysa den frågeställningen, informationen värderas och vägs samman till ett beslutsalternativ (ibid.).

Forskning visar att brister i handläggningen av barnavårdsutredningar beror bland annat på: ofullständig dokumentation, klienterna ges inte möjlighet till partinsyn samt att utredningarna inte är sakliga och opartiska, vilket kan leda till att informationen snedvrids (Sundell & Egelund, 2000). Forskningen visar att vi har bristande förutsättningar för rationellt beslutsfattande (Hessle m.fl., 1996). Att fatta rationella beslut inom socialtjänsten försvåras bland annat genom att socialsekreterare besitter flera roller (Sundell & Egelund, 2000). Ofta kan socialsekreterare både utreda, bedöma, fatta beslut och ansvara för insatser. Socialstyrelsen ser detta som olyckligt då relationen mellan socialsekreteraren och klienten kan bli otydlig och de kan få olika förväntningar på varandra. Socialtjänstens handläggning i barnavårdsutredningar kan få stor betydelse för barnets framtida fysiska och psykiska hälsa. Det är därför av vikt att personalen får kunskapsmässigt stöd (ibid.).

5. Metodutveckling

För att underlätta arbetet inom socialt arbete är trenden idag att försöka hitta systematiska bedömningsinstrument för att kunna göra rättvisa och korrekta bedömningar inom socialt arbete (Socialstyrelsens hemsida). Sedan den 1 april 2004 finns ett nytt institut inom Socialstyrelsen som heter IMS, Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete. IMS har bland annat till uppgift att inventera och kvalitetsbedöma utredningsmetoder och modeller. IMS:s verksamhetsfält omfattar omsorgen om individ och familj, äldre och funktionshindrade.

IMS har flera pågående projekt, bland annat *kvalitetsbestämning av bedömningsinstrument inom socialt arbete*. Projektet syftar dels till att ta fram vilka krav man bör ställa på systematiska bedömningsinstrument och göra en förteckning över vilka instrument som används inom socialt arbete. Ytterligare ska de beskriva om dessa instrument uppfyller kraven på att vara ett systematiskt bedömningsinstrument. Ett systematiskt bedömningsinstrument ska på ett strukturerat och standardiserat sätt kunna bedöma en klients situation och behov och fungera som bas för att kunna fatta rätt beslut om insatser (ibid.).

Ett annat projekt är *inventering av bedömningsinstrument för funktionshindrade*. IMS önskar inventera vad det finns för bedömningsinstrument som mäter de funktionshindrades behov och vad är det för kvalitet på dessa instrument. Projektet har till uppgift att inventera vilka standardiserade bedömningsmetoder och instrument som används för att mäta generella och specifika behov hos personer med funktionshinder inom socialtjänsten och angränsande områden. IMS vill även inventera vilka kvalificerade bedömningsmetoder och instrument som är under utveckling. En utgångspunkt är, att om man inte har strukturerade och standardiserade bedömningsmetoder och instrument, ökar risken för godtycke och subjektivitet när man ska bedöma behovet av specifika insatser. Bedömningen kan påverkas av bland annat ekonomiska faktorer samt lokala avvikelser (Socialstyrelsens hemsida).

Sundell och Egelund (2000) menar att det inte finns några enhetliga nationella metoder i barnavårdsutredningar. De metoder/modeller vi har kommit i kontakt med i våra intervjuer är BBIC (Barns behov i centrum), ”Fyrfältare” utifrån Daniel Sterns bok ”Moderskaps-konstellationen”, PAM (Parent Assessment Manuel). En redovisning av dessa följer nedan.

5.1. Barns behov i centrum, BBIC

BBIC är ett kvalitetssystem vilket ska förbättra utredning, planering och uppföljning inom den sociala barnvården, samt stärka barnens ställning inom den samma (Socialstyrelsens hemsida).

Syftet med BBIC är att:

- *Stärka barnets ställning* – I enlighet med FN:s barnkonvention stärks barnets ställning. Barnet ska ha möjlighet att vara delaktig och få inflytande över beslut som rör barnets livssituation.
- *Öka samarbetet mellan föräldrar, nätverk och familjehemsföräldrar och socialtjänsten:* Det är en tydlig ansvarsfördelning mellan dem som samarbetar kring barnet. Alla ska vara klara över vilka insatser barnet behöver, vem som ansvarar för att de genomförs och när insatserna ska följas upp
- *Bidra till ökad rättssäkerhet för barn och föräldrar:* BBIC ger barn och föräldrar större insyn i socialtjänstens arbete genom att rutinerna i handläggningen skärps.
- *Skapa systematik i socialtjänstens arbete så att handläggning och insatser lättare kan följas upp:* Dokumentationen ska bli mer strukturerad och bättre underbyggd. Socialtjänsten ska kunna visa att barnet får det bättre genom de åtgärder och insatser som sätts in (ibid.).

Utgångspunkten för allt socialt arbete ska vara barnets grundläggande behov, och barnets behov ska fångas upp och bedömas utifrån sju behovsområden. Dessa sju behovsområden är:

- Hälsa
- Utbildning
- Känsl- och beteendemässig utveckling
- Identitet
- Klara sig själv
- Familj och sociala relationer
- Socialt uppträdande

I utredningen görs en helhetsbedömning av barnets situation. Barnets behov vägs mot föräldrarnas förmåga och resurser i den omgivande miljön. Detta illustreras i BBIC-triangeln.

(Socialstyrelsen hemsida 2005-04-25)

BBIC ska underlätta socialsekreterarnas arbete genom ett heltäckande dokumentationssystem. Detta system består av en serie formulär som följer hela ärendegången; från anmälan/ansökan, utredning till uppföljning av insatser (Socialstyrelsens hemsida). BBIC ska även underlätta att tillgodose det placerade barnets behov, samtidigt som föräldrarna ska få möjlighet att vara föräldrar efter bästa förmåga. Socialtjänstens uppgift är att stärka samarbetet mellan barnet, föräldrar, vårdgivare och andra för barnet viktiga personer (ibid.).

5.2. "Fyrfältaren" (Moderskapskonstellationen)

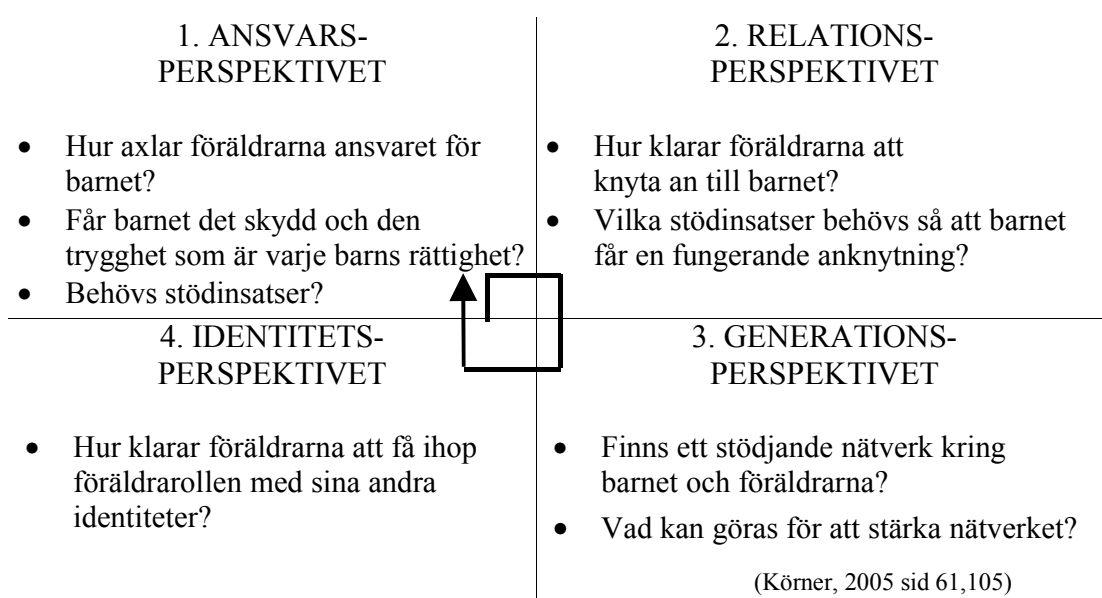
Daniel Stern (1996) menar att modern går in i en ny och unik psykisk organisation – moderskapskonstellationen – när hon föder ett barn, i synnerhet om det är det första barnet. Moderskapskonstellationen, som är en utveckling av anknytningsteorin, beskrivs som en livsfas eller som en livsuppgift, bortsett från att den inte är tvingande eftersom kvinnor inte måste bli mödrar. Denna nya organisation kommer att bestämma en ny uppsättning handlingstendenser, nya former av känslighet, nya fantasier, farhågor och förhoppningar. Organisationen är tillfällig och kan variera i längd, från ett par månader upp till år. I organisationen är tre relaterade intressen och samspel av vikt i en moderskapstrilogi; moderns dialog med sin egen mamma, hennes dialog med sig själv samt hennes dialog med sitt barn. Denna trilogi upptar största delen av moderns mentala arbete och omstrukturering (ibid.).

När en kvinna blir mor framträder flera besläktade teman som tillsammans utgör Moderskapskonstellationen:

1. Klarar hon av att hålla barnet vid liv och se till att barnet utvecklas? – LIVSUTVECKLINGSTEMA.
2. Kan hon engagera sig emotionellt i barnet på ett äkta och genuint sätt, och kommer detta engagemang att säkerställa att barnets psykiska utveckling blir sådan att hon får det barn hon vill ha? – PRIMÄRT RELATERANDETEMA
3. Kommer hon att veta hur hon ska kunna skapa och ge utrymme för det stödsystem som krävs för att dessa funktioner ska uppfyllas? – STÖDNÄTVERK

4. Kommer hon att kunna förändra sin identitet så att denna passar för ett uppfyllande av dessa funktioner? – REORGANISATION AV IDENTITETEN (Stern, 1996)

Varje tema innehåller idéer, önsknningar, farhågor, minnen och motiv vilka påverkar moderns känslor, handlingar och relationer till andra samt andra adaptiva beteende. (ibid.). Utifrån dessa teman har en av utredningshemmens handledare utvecklat en ”Fyrfältare” för att underlätta förståelsen för vad som händer med oss när vi blir föräldrar (Körner, 2005). Handledaren talar om Sterns teman som psykologiska prövningar inom fyra föräldraskapsfält. Denna ”Fyrfältare” kan även användas vid utredning av relationen förälder-barn, eftersom brister i den relationen orsakas av problem inom ett eller flera föräldraskapsfält (ibid.).

Denna ”Fyrfältare” kan vägleda utredaren vid en genomgång av barnets och föräldrarnas situation och stödbehov (Körner, 2005). Pilen i mitten visar en handlingsväg som manar till ett systematiskt avsökande inom vart och ett av de fyra föräldrarollsfälten i den ordning som pilen markerar. Exempelvis är barnets behov av skydd och trygghet (fält 1) mest akut medan anknytningsbehoven (fält 2) är mer akut än behoven inom fält 3 eller 4. Vid användandet av ”Fyrfältaren” har utredaren förutom ett här-och-nu perspektiv även ett där-och-då perspektiv för varje fält för att förstå problemens bakomliggande orsaker. Samtidigt anläggs ett framtidsperspektiv för att bedöma barnets framtida behov samt förälderns förmåga att utvecklas i föräldrarollen (ibid.).

Praktiskt används ”Fyrfältaren” på utredningshemmet bland annat för information, som ett pedagogiskt hjälpmedel vid samtal med föräldrar, vid teamarbete, vid uppföljning av förändringar över tid samt som utgångspunkt i utredningen.

5.3. PAM

PAM – projektet (Parent Assessment Manual) pågår i Uppsala under ledning av Carina Gustafsson. Syftet är att undersöka användbarheten av ett engelskt bedömningsinstrument som används för att bedöma omsorgsförmågan hos föräldrar med intellektuella begränsningar (FoU Välfärd). Implementeringsprocessen är i full gång i Sverige – materialet har översatts, en etikprövning har genomförts och processen fortskrider.

Beskrivning av PAM: Bedömningen sker med betoning på föräldrarnas förmågor, resurser och behov snarare än på föräldrarnas brister. PAM kan användas av olika professionella som är involverade i utredningar av familjer.

Manualen omfattar två huvudområden/frågeområden: Barnets profil (matning, hälsa, förälders tillgänglighet/lyhördhet, utveckling, vägledning och kontroll, ansvar och självständighet) samt förälderns profil (ADL-färdigheter, hushållsgöromål, hygien, säkerhet, hälsa, stöd och tillgångar).

Vidare är manualen indelad i tre sektioner där den första innefattar två formulär. Det ena besvaras av en professionell företrädare som känner familjen väl. Med hjälp av fyra skalsteg bedöms vilka stödbehov som finns runt barnet. Det andra formuläret används i samtal/intervju med familjen för att täcka de stödbehov som familjen själva ger uttryck för. Föräldern anger, även här med hjälp av fyra skalsteg, i vilken grad man behöver hjälp för att klara de situationer som behandlas inom respektive frågeområde. Vidare innehåller den första sektionen en utrustningslista samt ett frågeformulär som har en kvalitativ karaktär, där viktig information om exempelvis föräldrarnas egna upplevelser av sin barndom, relationen till sin partner och till sitt föräldraskap kan dokumenteras.

Den andra sektionen är i stort uppdelad i 34 frågeområden. En detaljerad och fördjupad bedömning av dessa områden sker med hjälp av två delmoment där det första omfattar kunskap och förståelse. Detta första delmoment genomförs med hjälp av bilder och semi-strukturerade frågor. Delmoment två omfattar bedömning av förmågor avseende föräldraskap och innefattar dels observation med registrering av frekvenser och kvalitet i utförandet av respektive förmåga, dels en föräldrabok med semistrukturerade frågor och uppgifter. Resultatet jämförs med fastställda kriterier och riktlinjer för att bedöma om kvaliteten på kunskapen, förståelsen, förmågor och utförande är god, tillräcklig eller bristande hos respektive förälder. Med utgångspunkt från resultatet genomförs en prioriteringsskattning för varje område för att se hur angeläget det är att komma igång med ett stödprogram för familjen.

I den tredje sektionen överförs resultatet och skattningarna från sektion två vilket ger respektive förälder en profil. Profilerna ger sedan en sammanfattande bild av respektive

förälders individuella styrkor och svagheter samt vilka områden som bör prioriteras i planeringen av stöd och hjälp till familjen. Här sammanställs även en profil på barnet (McGaw, 1998).

6. Teoretiska begrepp

Utredningar av utvecklingsstördas föräldraförmåga kan undersökas ur flera olika infallsvinklar. Vi har hämtat vår utgångspunkt i följande begrepp: barns behov, föräldraförmåga, utvecklingsstörning samt integritet. Från dessa begreppsdefinitioner hämtar vi våra teoretiska utgångspunkter för analysen av vår empiri. Under barns behov redogör vi även för anknytningsteorin då denna är av stor vikt i samspelet mellan barn och föräldrar.

6.1. Barns behov

Innebörden av begreppen barns behov och barns bästa förändras över tid och i takt med att ny kunskap om barn växer fram, samt att värderingar i samhället förändras (Andersson & Hollander, 1996). Familjestrukturen har förändrats över tid, och idag kan familjemedlemmar uppfattas som självständiga i förhållande till varandra. Att erkänna att barn har självständiga rättigheter gentemot sina föräldrar kan innebära att intressen hamnar i konflikt med varandra. Om föräldrar inte kan tillgodose barnets behov ska samhället träda in och ansvara för att barnets behov tillgodoses (ibid.). Föräldrabalken säger: *"Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling"* (FB 6:1). Begreppen omvårdnad och trygghet bygger på bedömningar, men av lagmotiven framgår det att det är lika viktigt för barn att få sina psykiska som sina materiella behov tillgodosedda (Andersson & Hollander, 1996). Samhällsansvar innebär ofta att socialtjänsten ser till barnets behov utifrån att barnet skadas – föräldrarna tillgodoser inte barnets behov vilket leder till att barnets hälsa eller utveckling skadas (ibid.).

Det förutsätts att föräldrar ska ha kunskap om barns behov (Andersson & Hollander, 1996). Denna kunskap förutsätts även finnas i samhället. Barn har behov av vård, både den dagliga vården och skötseln vid sjukdom. I den dagliga vården ingår näringsriktig mat, sömn, en god hygien samt rutiner i vardagen. Vidare behöver barn gränssättning och för att främja skyddet behövs en god tillsyn. Barn har behov av att uppmärksammas på det som händer i omgivningen, de behöver intellektuell stimulans. Barn har behov av hjälp med att reda ut sina känslor och föreställningar. De har behov av att få kärlek men också av att ge kärlek. Samtidigt har barn ett behov av en omgivning som kan ta emot deras utlopp för vrede och aggression. Vidare har barn behov av goda förebilder att identifiera sig med och för att bygga

upp ett samvete samt ett behov av att känna sig accepterade, respekterade och önskade som medlemmar i familjen (ibid.).

6.1.1. Anknytningsteorin

Redan tidigt i livet har barn behov av samspel med sina föräldrar och fungerar inte detta samspel får barnet svårt att på ett tryggt sätt knyta an till sina föräldrar (Daniel, m.fl. 2000). Den första relationen ett spädbarn ingår är oftast den med sin förälder och det lilla barnets utveckling hänger starkt samman med hur anknytningssystemet mellan förälder och barn fungerar (Howe, 1995). Genom signaler, som exempelvis ögonkontakt, skrik och leenden, aktiveras ett anknytningsbeteende som normalt triggat igång ett önskat föräldrabetende. Detta är en överlevnadsstrategi för barnet som från början är för svag och utsatt för att klara sig själv. Vid ett önskat föräldrabetende utgör föräldern en trygg bas för barnet.

Avgörande för barnets utveckling är dels om och i så fall hur föräldern reagerar på barnets beteende (Howe, 1995). Är samspelet i relationen av god kvalitet, om anknytningen är god, byggs det upp arbetsmodeller som är positiva för barnets självförtroende och självkänsla och barnet får möjligheten att skapa mening med sina upplevelser. Är relationen av sämre kvalitet, om anknytningen är sämre, är detta negativt för barnet. De inre arbetsmodellerna skapas framför allt under de tre första levnadsåren av ett barns liv. Men arbetsmodellerna är föränderliga och genom nya relationer senare i livet kan man få nya upplevelser som kan göra att modellerna omstruktureras. Detta kan ske via nya möten i livet, eller genom terapi. Men även det lilla barnet har en möjlighet att omstrukturera sina arbetsmodeller. Denna process pågår hela livet (ibid.).

Anknytningen är viktig för hur barnets framtida relationer kommer att bli (Daniel, m.fl. 2000). Ett tryggt anknytningsmönster hjälper barn att utveckla sin intellektuella kunskap. Det är av vikt att barnet har en eller ett fåtal personer som den kan knyta an till och som barnet föredrar att vara med framför andra. Har barnet har en otrygg anknytning innebär det exempelvis inte automatiskt att barnet befinner sig i en riskzon för ett omhändertagande. När en utredning görs för att se om barns behov till en tillräckligt god uppväxt är uppfylld ser man till barnets risk- och skyddsfaktorer. Som riskfaktorer hos barnet själv kan bland annat nämnas kön, ålder och fysisk hälsa. Att ha en förälder med utvecklingsstörning anses som en ökad riskfaktor för barnet. I utredningen måste barnets motståndskraft, sårbarhet, påfrestande omständighet och skyddande omgivning vägas in (ibid.).

6.2. Föräldraförmåga

Kari Killén (1999) listar följande föräldrafunktioner som har stor betydelse för barnets självuppfattning och utveckling:

- *Förmåga att uppfatta barnet realistiskt:* Ju mer realistiskt och nyanserat som föräldrar kan uppfatta barnen, desto större är förutsättningen att förhålla sig till dem på ett sätt som överensstämmer med deras behov och möjligheter. Föräldrar som har svårt att sköta sina barn har begränsningar i detta avseende och tycks ofta ha en orealistisk uppfattning av barnet. Föräldrarna tillskriver barnet sin egen aggressivitet, fientlighet och ångest för dumhet och ”galenskap” (projektion). De kan då uppfatta barnet som aggressivt, hotande dumt eller psykiskt sjukt. Föräldrarna kan även tillskriva barnet egenskaper som de upplever att andra närstående har och som gett upphov till besvikelser eller förluster, exempelvis en tidigare hatad sambo. Föräldern kan avreagera sina icke bearbetade känslor på barnet. Dessa förvrängda uppfattningar av barnet kan uppstå redan i spädbarnsåldern.
- *Förmågan till realistiska förväntningar om de beroendemässiga och känslomässiga behov hos vuxna som barnet kan tillfredsställa:* Det är föräldrarna som ska tillfredsställa barnets känslomässiga behov och behov av omsorg, tröst och närhet – och inte tvärtom. De som inte klarar föräldrarollen så bra ställer motsatta förväntningar om att det är barnet som ska tillfredsställa deras behov av omsorg. Denna omsorgsroll accepteras av många barn som fungerar som små vuxna redan när de är 2-3 år. Att ta på sig ansvaret för föräldrarna, för yngre syskon och för sig själva har ett pris på så sätt att de forceras i den egna utvecklingen.
- *Förmågan till realistiska förväntningar på barnets förmåga:* Realistiska förväntningar överensstämmer med barnets ålder, resurser och utveckling. Vid bristande omsorg kan barnet utsättas för mycket orealistiska och höga krav som exempelvis på uppförande, renlighet och ordning. Föräldrarna bekräftar barnet när det lyckas leva upp till förväntningarna, vilket leder till ett villkorligt accepterande för barnet.
- *Förmågan att engagera sig positivt i samspelet med barnet:* Ett engagemang som är övervägande positivt stämmer överens med barnets behov av omsorg, respons, stimulans, struktur och gränsdragning. Barnet ska accepteras som det är och föräldern har förmågan att glädjas över det. I familjer där övergrepp förekommer kan man främst observera negativt engagemang, exempelvis som avvisande, kritiserande samt bestraffande ord och handlingar. Bristande engagemang kan ge en otrygg anknytning medan ett starkt överdrivet engagemang kan hämma barnets fortsatta utveckling, men samtidigt säkras en tidig anknytning.

- *Förmågan till empati med barnet:* Empati definieras här som; förmågan till att namnge och differentiera en annan persons tankar och känslor, förmågan att mentalt sätta sig in i den andre samt förmågan att svara på den andres känslor. Empati är avgörande för i vilken mån föräldrarna kan svara på barnet utifrån dess behov och upplevelser, utan att vardagslivets frustrationer och stress avreageras på barnet. Empatisk inlevelse är grunden för en oro för barnet, vilken är en viktig del av föräldrarollen. Hur föräldrarna kan leva sig in i barnet och kunna vara adekvat oroliga är viktigt att komma fram till då brist på empati kan prägla hela föräldrarollen.
- *Förmågan att prioritera tillfredsställandet av barnets mest grundläggande behov framför de egna behoven:* Om föräldrarna ska kunna tillfredsställa utvecklingsmässiga behov hos barnet, förutsätter det att föräldrarnas egna behov inte är så pockande att de inte kan åsidosättas. Föräldrarna måste själv ha fått sina egna behov tillfredsställda i tillräcklig grad för att kunna prioritera barnets behov. Av vikt är föräldrarnas förmåga att se samband mellan beteende och konsekvenser.
- *Förmågan att bära egna smärtor och frustrationer utan att behöva avreagera sig på barnet:* Att föräldrar till en viss grad kan tolerera frustrationer och aggressioner är ett avgörande moment i föräldrarollen. En del föräldrar är fulla av diffusa och utåtriktade aggressioner mot allt och alla och några av dessa kan även provocera sina barn för att sedan reagera våldsamt. Andra kan kontrollera sina aggressioner, men de kan samtidigt vara övertygade om att det är rätt att straffa barn, vilket rättfärdigar deras användning av starkt våld mot barnen. Detta går ofta hand i hand med höga krav och förvändningar på barnets uppförande.

Killén menar att för att bedöma föräldrarnas möjligheter att bli tillräckligt bra föräldrar är det först och främst ovanstående funktioner som ska bedömas. Positiva förändringar av dessa funktioner ger barnet en bättre omsorg. När de flesta funktioner är dåliga är också prognosen väldigt dålig. Vad som är viktigt är att klargöra om dåliga föräldrafunktioner är uttryck för en övergående krissituation eller om de är uttryck för föräldrarnas grundläggande personlighetsproblem eller omognad (ibid.).

6.2.1. Förälderns utvecklingspotential

Har föräldrar haft en dålig anknytning som barn har man inre arbetsmodeller som leder till svårigheter att ta till sig information som kan förbättra anknytningen med det egna barnet (Daniel, m.fl.,2000). De inre modellerna kan genom reflektion förändras om man kan ta till sig informationen om att något är fel (ibid.). De föräldrar som haft en relativt trygg anknytning till sina egna föräldrar eller till andra omsorgspersoner, kan hjälpas till att bli bättre

omsorgspersoner (Killén, 1999). Hos de föräldrar som haft en mycket dålig anknytning kan förnekandet vara så starkt att de inte kan se att deras barn är utsatta för bristande omsorg. Om föräldrarna ska kunna förbättra sin omsorgssituation är ett första steg att de kan erkänna att den inte är tillräckligt bra (ibid.). Genom att stötta föräldern och genom att vara en trygg bas för föräldrarnas omstruktureras omvårdnadssystemet vilket kan leda till att hon/han förstår och kan läsa barnets signaler annorlunda, vilket i sin tur leder till andra upplevelser för barnet som då kan omstrukturera sina arbetsmodeller (Howe, 1995).

6.3. Utvecklingsstörning

Utvecklingsstörning är ett funktionshinder som rör personens begåvningsutveckling (FUB:s hemsida). Funktionshindret är olika hos olika personer, men alla behöver personligt stöd och hjälpmedel. Vad man klarar av beror också på vilket stöd och vilken träning man får. Man behöver längre tid än andra för att förstå, lära sig nya saker samt för att uttrycka sina tankar och känslor. Utvecklingsstörningen kan vara grav, måttlig eller lindrig (ibid.).

I beskrivningar av vad som kännetecknar utvecklingsstörda, betonas avvikelser från vad som anses typiskt i människors sätt att tänka och lösa abstrakta, intellektuella problem, samt i deras sätt att praktiskt lösa vardagsproblem (Socialstyrelsen, 2005).

Att vara utvecklingsstörd innebär inte med automatik att personen blir diagnostiserad. Det kan exempelvis vara föräldrar som i välmening inte vill stämpla sina barn, eller som inte har förmågan att se tecken på utvecklingsstörning hos det egna barnet.

Personer med utvecklingsstörning kan definieras som administrativt, socialt samt psykologiskt:

Administrativ definition: De personer som i Sverige är definierade som administrativt identifierade finns med i statistik över utvecklingsstörda genom att de har LSS-stöd (1993:387 Lagen om särskilt stöd för vissa funktionshindrade) (Socialstyrelsen, 2005). Denna definition gäller alltså när personer med utvecklingsstörning är administrativt registrerade av samhällets tjänstemän. Fram till 1986 blev personer med utvecklingsstörning registrerade i omsorgsregistret (Kollberg, 1989), idag registreras endast de som själv ansöker om LSS – stöd eller sjukbidrag.

Social definition: Den sociala definitionen ser utvecklingsstörningen som något relativt i förhållande till miljön (Hindberg, 2003). I ett icke tillåtande samhälle, i ett mer högteknologiskt samhälle, riskerar fler att klassas som utvecklingsstörda än i ett mer tillåtande samhälle. Människors brister i sociala sammanhang kan feltolkas, vilket gör att de intellektuella begränsningarna inte identifieras. Risken med detta är att sociala insatser kan bli olämpliga då individen, som har en begränsad intellektuell kapacitet, inte kan medverka. I

stället för att rikta hjälpen som kompensation för handikappet, riktas den mot behandling/utveckling/förändring. Målet sätts för högt och personen riskerar att anses vara 'besvärlig' som inte ställer upp på behandlingen (ibid.).

Psykologisk definition: Inom forskning och praktik används den internationella definitionen av personer med utvecklingsstörning som innebär att personen innan 18 års ålder har definierats med nedsatt intelligens. För att kunna beräkna denna genomförs en intelligenstest som resulterar i en intelligenskvot – IQ (Kollberg, 1989). Kvoten är ett genomsnittsvärde och ger inte besked om var individen har sina starka respektive svaga sidor. Till detta behövs en begåvningsprofil vilken redovisar olika delar av begåvningen (ibid.). För att definieras som utvecklingsstörd ska medelvärdet på testet vara under 70 på en IQ-skala (Socialstyrelsen, 2005). Personen ska visa en begränsning i sociala, utbildningsrelaterade och praktiska färdigheter, det vill säga i den adaptiva förmågan. Det som betonas för personer med utvecklingsstörning är avvikelser från vad som anses vara typiskt i människors sätt att tänka och att lösa abstrakta, intellektuella problem och i deras sätt att praktiskt lösa vardagsproblem (ibid.).

6.4. Integritet

I vardagsspråk ses ofta integritetsbegreppet som uttryck för en humanistisk människosyn (Mattsson, 2002). Denna människosyn återger en uppfattning om alla personers fulla människovärde. Med en sådan syn avses uppfattningen att människans värde knyts till hennes existens, inte till hennes funktioner (ibid.). I regeringsformen står att *"den offentliga makten skall utövas med respekt för människans lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet"* (RF kap. 1:2), medan de lagar som styr socialtjänsten och omsorgerna om personer med utvecklingsstörning använder formuleringarna *"respekt för självbestämmande och integritet"* (NE). Personlig integritet har därför nära samband med människans värdighet. Kränkning av den personliga integriteten kan ske på fysisk eller psykisk väg. Integritet är rätten att få sin personliga egenart och inre sfär respekterad samt att inte utsättas för personligen störande ingrepp (ibid.).

7. Resultatredovisning

7.1. Utredning samt Metod/modell

Vi börjar med att svara på frågorna om när socialtjänsten startar en utredning samt om utredningen av föräldraförmågan sker efter någon speciell metod. Därefter framkommer när socialtjänsten anlitar ett utredningshem. Redovisningen sker under rubrikerna: Att starta en utredning, uppdrag till utredningshem, BBIC, "Fyrfältaren", Egna modeller och PAM.

7.1.1. Att starta en utredning

Till grund för att socialsekreterarna ska starta en utredning finns en oro för att föräldrar med utvecklingsstörning ska glömma bort barnet och sätta sina egna behov först. Intervjupersonerna talar om en oro för att barnets mamma och pappa inte ska kunna ta hand om barnet och tillgodose barnets mest primära behov. Avgörande för att starta en utredning kan sammanfattas i ett citat: *”Vi har i alla dom här ärendena tänkt att det finns en skyddsaspekt i detta.”* vilket en socialsekreterare säger.

Enligt de intervjuade socialsekreterarna öppnar socialtjänsten en utredning antingen när de fått en anmälan där någon misstänker att barnet far illa eller kommer att fara illa, eller så är familjen redan aktuell inom socialtjänsten när modern blir gravid. Det kan enligt de intervjuade vara mamman själv som berättar för socialsekreteraren om att hon är gravid. När detta sker menar en av de intervjuade att *”man då kan upprätta någon form av samarbete redan i det skedet”*. En annan säger att de *”inleder en utredning kring mamman då vi befarar att det finns en risk för att hon inte på ett tillräckligt bra sätt tar hand om barnet”*.

På vår följdfråga till socialsekreterare och till personal på utredningshem om vad utredningen ofta leder till, kan ingen av de intervjuade påminna sig om något fall där föräldrarna ansetts klara av sitt föräldraskap själv, alltså helt utan insatser.

7.1.2. Uppdrag till utredningshem

Samtliga socialsekreterare försöker generellt att utreda så mycket som möjligt i öppenvård, men ibland anlitas ett utredningshem. När och i vilken utsträckning är beroende på vilken socialsekreterare vi pratat med. En socialsekreterare som i sina samtliga ärenden angående föräldrar med utvecklingsstörning har anlitat ett utredningshem menar att *”det inte räcker med 2 eller 3 gånger att komma hem till mamman dagtid två timmar”*. En annan socialsekreterare från en annan kommun uttrycker angående att anlita ett utredningshem att *”det är mycket när vi inte är riktigt säkra, när vi tycker att vi inte har fått in tillräckligt med material för att göra en säker bedömning.”* I denna sistnämnda kommun anlitas inte med samma självklarhet ett utredningshem för den här gruppen.

Utredningshemmens uppdrag är olika frågeställningar från socialtjänsten som enligt en intervjuperson egentligen handlar om samma sak oavsett hur de är formulerade. *”Det är ju det här att knyta an till sitt barn, så det är ju det som är grundbilden.”*

7.1.3. BBIC

En socialsekreterare använder sig delvis av BBIC som hon själv uttrycker det: *”Vi har plockat godbitarna och har tittat just på den här biten med föräldraförmåga som ni kanske har sett med trygghetsaspekt, stimulans och stabilitet och det gäller ju även dessa föräldrar, att det*

ska funka.” Om BBIC säger en annan av de intervjuade att hon känner ett motstånd mot ett så enormt frågebatteri.

7.1.4. ”Fyrfältaren” (Moderskapskonstellationen)

Personal på ett utredningshem berättar att deras utredning är uppdelad i fyra fält där de tittar på om föräldern kan ta ansvar, hur man knyter an, vilket nätverk som finns och identitet. *”Det är specifikt när man blir förälder, det är första gången man rent fysiskt har en annan människa i sina händer som man måste hålla liv i.”* Personalen tittar på hur det fungerar i de olika fälten och hur det känns. *”Det krävs ju att ansvarsfältet fungerar annars är det ju meningslöst att titta vidare, och sen är det anknytningsrutan, hur relaterar man till barnet”.* I identitetsfältet visar det sig om föräldern kan ändra perspektiv, från att vara en helt vanlig människa till att helt plötsligt vara förälder. Kan föräldern göra detta skifte menar intervjupersonen, så kan man jobba med sitt föräldraskap. De praktiska företeelserna som att byta blöja och mata lär sig ofta föräldrarna och här kan de professionella ju även hitta kreativa lösningar för att hjälpa. Intervjupersonen menar att problemet är ju framför allt om föräldern har svårt i de andra fälten. *”Metoden heter egentligen ingenting, men boken heter Moderskapskonstellationen”* avslutar intervjupersonen med att säga.

7.1.5. Egna modeller

Ett utredningshem använder sig av anknytningsteorin i sitt utredningsarbete även om de inte har någon speciell metod. Detta eftersöks av personal som uttrycker det som *”Det har jag funderat mycket på, alltså, vad händer om vi misstolkar egentligen”.* Intervjupersonen menar att om föräldern har en anknytning till sitt barn så löser det andra sig, om man kan läsa av barnet och sätta barnets behov framför sina egna. Intervjupersonen fortsätter med att det i utredningssammanhanget handlar om att få igång det här samspelet.

En kommun använder sig av en egen utarbetad utredningsmall. Utredningsmallen har ett standardiserat innehåll, men intervjupersonen betonar att det ibland kan se olika ut och säger att *”man får ju fylla på med specifika saker”.* Utredningsmallen innefattar bland annat följande punkter; Anledning till utredningen/yttrandet, tidigare kännedom om klienten, familjens situation, barnets situation, samtal med barnet, expertutlåtande, referenser, vidtagna åtgärder, analys, förslag till beslut, sammanfattning och bedömning.

Vi kan sammanfatta användandet av utredningsmetoder/modeller i ett citat från en av våra intervjupersoner som säger att *”Vi använder ju ingen speciell metod för denna grupp”.*

7.1.6. PAM

Lydia Springer menar att PAM kan vara ett led i att göra en så nyanserad bedömning som möjligt. PAM är än så länge ett komplement till den övriga utredningen vilket kan kombineras med exempelvis en begåvningsstest. Det finns en pedagogisk poäng med PAM på så sätt att föräldrarna i processen skaffar sig insikter och förståelse, vilket leder till att de har lättare att acceptera behovet av insatser. PAM kan användas redan i ett tidigt skede, redan när mamman undrar om hon kan klara av att ha ett barn. *”Man kan inte i förväg bedöma föräldraförmågan utan det är i relation mellan barn och förälder som föräldraförmågan händer.”* Men man kan genom PAM visa på eventuella kommande svårigheter och på så sätt få föräldern med sig i processen (ibid.).

7.2. Dilemman

Under våra intervjuer har många dilemman framkommit som vi har valt att redovisa under följande rubriker: Faktorer på samhällsnivå, utvecklingsstördas särskilda problem, diagnosens betydelse, intellektuella begränsningar, pedagogiska utmaningar i kommunikationen med utvecklingsstörda, omständigheter vid ärendens aktualisering, risk för kränkningar, svårigheter att bedöma utvecklingspotential, stora behov av insatser, barn- och föräldrars perspektiv samt juridiska bedömningar.

7.2.1. Faktorer på samhällsnivå

Det har skett en förändring över tid för den här gruppen vilket de flesta av våra intervjuade påtalar på olika sätt. Samhället har förändrats och försvårats för den här gruppen. Arbetsmarknaden har förändrats, flera av de enkla arbetena har försvunnit och den här gruppen har svårt för att konkurrera om de arbeten som finns. Även boendet har förändrats på så sätt att fler bor i eget boende idag. Så gott som samtliga av våra intervjuade hänvisar till 'det dåliga samvetet' till följd av historiska händelser som de tvångssteriliseringar vilka förr utfördes på många utvecklingsstörda. En av de intervjuade sammanfattade problemet med att säga: *”Det är en svår grupp, att de har de begränsningarna och att det är lite tabu fortfarande”*.

En konsekvens av förändringen över tid i samhället ser en av personalen på ett utredningshem som menar att de ärenden med utvecklingsstörda föräldrar de haft under det sista året är mycket mer svårbedömda än tidigare, det är oftare i kombination med andra svårigheter än utvecklingsstörningen som exempelvis beteendestörningar och aggressivitet.

7.2.2. Utvecklingsstördas särskilda problem

De svårigheter som personer med utvecklingsstörning själva har varit med om under den egna uppväxten påverkar föräldraskapet förmedlar flera av de intervjuade. *”Det är ju många i den här gruppen som har varit oerhört illa med att bli utnyttjade på olika vis under sin uppväxt, som inte har kunnat markera gränser och så där”* säger en intervjuperson till oss. En annan menar att en traumatisk uppväxt för föräldern kan göra det svårare att psykiskt och fysiskt ta till sig ett barn. En av de intervjuade använder sig av ett ordspråk för att förklara: *”Det här gamla talesättet att man kan inte ge mer än man fått, jag tänker, det kan man om man får lära sig, men då måste man kunna lära sig”*.

Några av våra intervjupersoner nämner skillnaden på hur man ser på problemet med utvecklingsstörda föräldrar jämfört med exempelvis missbrukande föräldrar. *”Man ser det som att man inte har ett problem på samma sätt som när man har ett missbruk.”* säger en av de intervjuade. En annan uttrycker det som att *”Det är svårare att ta dom barnen där föräldrarna kanske gör sitt yttersta, men där det inte går ändå, än om det är en missbrukare som på något sätt själv är en del i om barnet blir omhändertaget.”*

Ett annat dilemma som flertalet nämner är svårigheten med att så många är omedvetna om sitt handikapp. En av de intervjuade uttrycker att hon blir *”förskräckt när man upptäcker att det ändå är så många som egentligen aldrig har pratat kring sitt handikapp, som har blivit vuxna utan att få prata och acceptera det”*. De här personerna kanske har klarat sig ganska bra genom livet, berättar en av de intervjuade, men när man blir förälder ställs allting på sin spets och bristerna blir tydliga i föräldraskapet. Viktigt är att prata om handikappet för att kunna konstatera att det är ingenting föräldern själv har bidragit till, och handikappet orsakar att de inte kan jämföra sig med alla andra i samhället. En av de intervjuade ger följande exempel på vikten av att prata om detta redan i unga år. *”Man kan aldrig förvänta sig att dom ska ha samma liv som andra ungdomar, dom kanske har någon klasskompis, alltså det ser ju inte riktigt likadant ut, och därför har dom ju inte sett nätverk som många andra. Det finns rätt så mycket runt omkring som skiljer”*.

7.2.3. Diagnosens betydelse

Alla intervjupersoner säger att om det finns en diagnos hos föräldrar med utvecklingsstörning underlättar det i mötet då de kan diskutera kring de problem som kan uppstå på grund av funktionshindret. En av våra intervjupersoner menar att *”Har man fått en diagnos så har man fått en chans att prata om sina svårigheter och då kanske man är medveten om sina begränsningar och det är ju väldigt viktigt”*. En annan intervjuperson uttrycker det som *”att man som utvecklingsstörd har ett stöd i det, varför är inte jag som alla andra och varför fixar*

jag inte detta, dom frågorna har dom ju ställt sig själva många gånger. Önskvärt är ju att de redan som små har fått chans att prata om det". Samtidigt betonas att bara för att man har en diagnos betyder det inte att man har accepterat sitt handikapp.

En intervjuperson menar att sjukvården har lättare att anmäla till socialtjänsten då föräldern har en diagnos. Socialsekreterarna som vi intervjuat påpekar att det är inte diagnosen i sig som gör att de startar en utredning, utan det är föräldraförmågan som är det viktiga. De fortsätter att berätta att en diagnos är till hjälp om ärendet går till ett LVU. En av juristerna berättar *"är man diagnostiserad som under IQ 70 är det ju enklare att falla in i kategorin dom som inte klarar det, än om man är i en gråzon, det tycker inte jurister om, antingen är man utvecklingsstörd, eller så är man inte"*. En annan jurist berättar att finns ingen diagnos så är *"problemet det samma men bedömningen av föräldraförmågan, hur stora bristerna är, är besvärligare"*.

Samtidigt berättas för oss av Lydia Springer att man allt mer kommer ifrån IQ-begreppet. *"Förut var det IQ svart och vitt som man gick på, men nu börjar man komplettera med en mer funktionell, adaptiv bedömning."* Hon fortsätter med att säga att man snarare tittar på hur föräldern använder sig av den begåvning och förutsättning han/hon har och utifrån detta kan man sätta en diagnos. *"Man kan få fram ett IQ värde på 80 på begåvnings testen men det betyder inte att de kan tillgodogöra sig av den."* Samtliga av våra intervjupersoner menar att diagnos är viktigt, med det är inte avgörande i bedömningen av föräldraförmågan.

7.2.4. Intellektuella begränsningar

Ett av de svåraste dilemman som samtliga intervjupersoner ständigt återkommer till är att föräldern inte alltid förstår på grund av sitt handikapp. En av de intervjuade påpekar att det är av stor vikt att föräldern först och främst förstår anledningen till varför en utredning har påbörjats, vad en utredning är och kan leda till. En av de intervjuade berättar om svårigheten på följande sätt; *"Fastän man har förklarat många gånger och väldigt enkelt och tycker man själv då och konkret, vad det innebär att vara där och av vilken anledning dom ska vara där så visar det sig att dom har ändå inte förstått varför dom ska va där"*. ("Där" i citatet syftar på utredning under dagtid inom öppenvården). Hon fortsätter med att *"dom tolkar det som att dom är där för att få hjälp. Och dom missförstår ofta och dom tolkar och dom hör inte vissa saker och dom hör vissa saker och dom hänger upp sig på vissa saker och då kan det vara väldigt svårjobbat alltså, de här familjerna."*

När arbetet med utredningen är inledd påpekar en av våra intervjupersoner problemet med att få föräldrarna att inse var bristerna är. En socialsekreterare menar att *"man kan ju dra det hur många gånger som helst, utan att de har förstått innebörden i det vi lägger fram. Det är*

jättesvårt att nå dem, man kan ha hur många möten som helst”. Hon fortsätter vidare med att berätta att föräldrarna kan blir arga och ledsna; ”speciellt om de inte förstår vad vi menar när vi radar upp de här olika bristerna – självklart att de blir frustrerade då.”

Om det kommer till ett omhändertagande av barnet uppstår problem om inte föräldern förstår anledningen. En socialsekreterare berättar att *”om de inte har haft förmågan att förstå av vilken anledning man har omhändertagit det första barnet så kanske dom skaffar sig ett barn till, och ett barn till osv – alltså, då blir det ju en evig kretsgång hos oss så att säga”*.

Det uttrycks inte enbart som ett problem att föräldrarna har svårt att förstå information utifrån, utan även att de har svårt med att själv göra sig förstådda. *”Dom föräldrarna har ju särskilt svårt och komma till tals och uttrycka sig, precis som barnen tillhör dom en väldigt utsatt grupp. Och däri så är det ju alltid problem när man har svårt att komma till tals och att få uttrycka sig”* formulerar sig en av juristerna.

7.2.5. Pedagogiska utmaningar i kommunikationen med utvecklingsstörda.

Påtagligt vid våra intervjuer, främst på utredningshemmen, är att samtliga intervjuade talar om vikten av tydlighet gentemot denna föräldragrupp. En av de intervjuade uttrycker det som att *”vi är mycket mer tydliga och att vi kanske går in mer i rollmodeller, /.../, mer praktiska och mer tydliga, mer illustrativa tror jag att vi försöker vara”*. Det uttrycks som att utredningen hos föräldrar med utvecklingsstörning är mer behandlingsinriktad just för att föräldrarna ska kunna anamma den praktiska föräldraförmågan. Sammantaget kan sägas att man skriver mer, man ritat mer för att föräldrarna ska förstå och komma ihåg. Samtidigt påpekas att om man skriver, så är det viktigt att klargöra att föräldern verkligen förstår vad som skrivs. En intervjuperson menar att hon bekräftar föräldrar med utvecklingsstörning mer i sitt föräldraskap i konkreta situationer för att *”man är så rädd att dom inte ska förstå vad man menar”*.

Ytterligare ett dilemma angående tydligheten uttrycks av en av de intervjuade från ett utredningshem som säger att man samtidigt *”känner att man inte ska säga för mycket när socialsekreteraren har jobbat så hårt med att få hit motsträviga föräldrar, men varje gång det händer, att man inte är tillräckligt tydlig, så blir det ofta fel”*.

Vidare är av vikt hur man bemöter personer med utvecklingsstörning och hur man talar med dem; *”så man inte slänger ur sig, nåt sånt där vardagligt prat, utan måste prata mer alltså direkt till den här utvecklingsstörda mamman, annars tar dom inte till sig det man säger, det får inte vara så där allmänt, utan måste rikta det”*. En av de intervjuade förmedlar att hon anser att omgivningen ofta har ett uppfostrande förhållningssätt till dessa föräldrar. Hon uttrycker det som att omgivningen *”tycker att du ska kunna fixa det här med matlagning*

och städning och allting annars klarar du inte föräldraskapet". En kvinna förmedlar att ett belönande förhållningssätt från omgivningens sida är att föredra för att de ska våga fråga när de inte förstår, men också för att personalen ska använda ett sätt att prata med föräldrarna som gör att de inte känner sig nedvärderade. Samtidigt påpekar hon att det inte får vara *"jättebarnsligt för då blir det ju också fel, utan man måste förmedla det här med respekten och att de duger som de är och försöka plocka fram det positiva"*. En av personalen på ett utredningshem påpekar vikten av sitt eget förhållningssätt till handikappet i sig. Hon uttrycker det som att *"det är oerhört viktigt att man pratar mycket om det här, hur ser jag mig själv i det här, vad har jag egentligen för inställning till människor med handikapp"*?

Det är även av vikt att vara ärlig, även med det som inte alltid fungerar så bra, säger en av de intervjuade. Hon förtydligar att föräldern inte ofta själv kan komma fram till att man inte lyckats tillräckligt bra på grund av funktionshindret, därför är det extra viktigt med ärligheten i dessa ärenden. Hon menar att man måste *"kunna förmedla att dessa föräldrar har gjort sitt allra yttersta med sin förmåga"*. Om det leder till ett omhändertagande är det av vikt att redan i ett tidigt skede få föräldern med sig i processen att deras barn ska placeras. *"Har man lyckats med detta kan placeringen ske med frivillighet"*, säger en av de intervjuade och hon fortsätter *"i dom ärenden vi har haft där vi har placerat barnen, där utredningen här har visat att föräldraförmågan inte räcker, där har ju det inte behövt bli något LVU för där någonstans på vägen har föräldrarna fått hjälp att se att det här fixar vi inte."*

Vidare framgår tydligt i våra intervjuer att specifikt för den här gruppen är att de behöver längre tid på sig för att personalen ska *"lära känna dom, för att dom ska känna sig trygga med oss, för att man ska kunna göra en rättvis bedömning, annars är det jättelätt att säga - ja dom förstår inte vad vi säger och vi har visat jätte många gånger och ändå så blir det fel, men vi kan ju ha använt ett språk som dom absolut inte förstår."*

Det berättas för oss i våra intervjuer om dilemmat med att förmedla det abstrakta. En av personalen på ett utredningshem berättar att man här ofta stöter på patrull. Som exempel på det abstrakta pratar hon om stimulans och tröst och menar att man som förälder måste ha förståelse även för det som inte är konkret, det man inte kan ta på. Hon fortsätter förtydliga med att föräldern måste kunna tolka barnets signaler; *"vad visar bebisen mig och då måste man också ha en grad av fantasi som förälder, att man tittar på barnets ansikte och så måste man kunna tänka att det kanske har ont i magen, eller kanske det eller det"*. Hon menar att om man inte själv har ett inre, då har man svårigheter att förstå att någon annan har ett inre.

7.2.6. Omständigheter vid ärendens aktualisering

En socialsekreterares samtliga ärenden angående föräldrar med utvecklingsstörning har aktualiserats i samband med moderns graviditet. En socialsekreterare uttrycker klart att anmälningsplikten från MVC för denna grupp föräldrar fungerar, medan en annan frågar sig: *”Jag kan undra ibland, vart tar alla små barn vägen? Jag har ställt mig den frågan här. Vi har mycket ungdomar här.”* Hon uttrycker vidare en oro för de små barnen. Ytterligare en tidsperiod när anmälningar kommer till socialtjänsten är i förskolan när barnet börjar visa symptom eller att omgivningen visar oro. *”Jag skulle tro att vi kommer in i ett långt senare skede där dagis möjligen anmäler att barnet lämnas och hämtas på konstiga tider, hygien, klädsel stämmer inte alls.”* uttrycker en av socialsekreterarna det som. En av intervjupersonerna berättar för oss att en stor del av de utvecklingsstörda familjerna lever isolerat. *”Och då lyckas de med att inte synas så mycket och när det inte finns några ögon in i familjen som typ dagispersonal då uppdragas ju de här bristerna inte på samma sätt som när barnet kommer till dagis eller i skolan.”* Via intervjuerna får vi veta att anledningen till att de här barnen inte synliggörs kan bero på att ofta *”är ju barnet lugnt den här första månaden, man äter och sover, och den rytmen kommer ju även utvecklingsstörda föräldrar ganska lätt in i och det sover och det händer inte så mycket emellan utan vaknar barnet så är det mat”*. En annan anledning kan vara att familjen har ett nätverk bestående av exempelvis mor- och farföräldrar som stöttar. Under intervjuerna konstaterades även att både MVC och BVC är en frivillig insats för föräldrarna.

Anmälan till socialtjänsten kommer sammantaget från MVC eller från BVC, från personal på förlossningen, från förskolan/skolan eller från grannar och släktingar. Anmälningsplikten ses dock inte som självklar hos de intervjuade socialsekreterarna. *”Har man tur kan jag säga att när barnet föds så kanske sjukhuspersonal märker att föräldrar inte hanterar sina barn på ett bra sätt”* säger en av socialsekreteraren. *”/.../men i just den här gruppen så gör sjukvården anmälningar”* är dock en reflektion av en annan socialsekreterare som berättar om fall där barnmorskan har hört av sig.

7.2.7. Risk för kränkningar

Många av de intervjuade pratar om ett obehag inför risken att inte bara de själva ska kränka de här föräldrarna, utan även en rädsla för att de ska kränkas av de samarbetspartners i utredningen som socialtjänsten kontaktar exempelvis i sjukvården och BVC. Ett citat från en intervjuad socialsekreterare säger att *”man vill inte göra illa någon person när de inte förstår”*. En intervjuperson menar att föräldrarna vid en kränkning måste gå in i försvar vilket då försvårar utredningsarbetet.

7.2.8. Svårigheten att bedöma utvecklingspotential

En av våra intervjuade socialsekreterare påpekar att de utvecklingsstörda föräldrarna ofta kan bemötta sina barn *"som om dom vore bebisar även om dom är 6 - 7 år gamla"*. Hon menar att föräldrarna inte hänger med i barnets utveckling och de kan inte stimulera barnet på en adekvat nivå för att kunna komma till nästa fas i utvecklingen. Just denna svårighet med att bedöma den utvecklingsstörda föräldrarnas utvecklingspotential utvecklar en personal på ett utredningshem. Hon menar att hon ibland kan känna att föräldern skulle kunna utvecklas lite till men det skulle i så fall vara på bekostnad av barnet. En av de intervjuade juristerna menar att man har experimenterat lite med de här barnen på så sätt att man låter föräldrarna testa sin förmåga till barnet själv reagerar. *"Frågan är när man ska gripa in?"* undrar juristen.

7.2.9. Stora behov av insatser

Flera påpekar att ett dilemma inträder om utredningen visar att insatsbehovet är för stort. *"Är det så att mamma och pappa behöver hjälp 20 timmar om dygnet så går det inte. Det går inte, i 18 år framåt. Det finns ingen möjlighet, och då blir det ju en familjehemsplacering"*. En av personalen på ett utredningshem menar att det optimala är ju om alla barn kan växa upp med sina biologiska föräldrar, med hjälp av samhället vid behov, men hon fortsätter förmedla att *"så är det ju tyvärr inte, även med maximalt stöd så finns det ju dom barn som far illa"*. Hon menar vidare att om samhället går in med mycket stöd, exempelvis "hemma-hosare" finns risken att barnet knyter an till de professionella som dessutom ibland byts ut. *"Vad är det vi utsätter de här barnen för egentligen?"* säger hon och menar att det inte enbart är barnet som utsätts utan även föräldrarna *"när det kommer in personal i hemmet som barnet hela tiden föredrar, så fruktansvärt som förälder, man måste bli jättearg på alla som kommer och då blir det ett dåligt samarbete"*.

Flera av de intervjuade menar att det blir problem när "hållandet" på institution försvinner. Miljön på en institution uttrycks av en socialsekreterare som väldigt "fyrkantig". Hon menar att föräldrarna kan vara duktiga på vissa saker i just den fyrkantiga miljön, och att det kan krackelera när de kommer hem igen. Hon menar vidare att *"man får vara beredd på att den här fyrkantigheten kanske kan göra att de klarar mer, så man får alltså ha sin fingertoppskänsla där. Man måste göra väl avvägda bedömningar där alltså"*. En av personalen på ett utredningshem menar att det finns ett järnhårt grepp om familjen när de befinner sig på utredningshemmet, men att socialtjänsten kan tappa kontrollen i och med frivilligheten när familjen flyttat ut. Hon berättar att föräldrarna själv kan uttrycka detta som att *"det lät ju så bra när vi var hos er att vi skulle få hjälp och sen blev det inget"*. Flera av våra intervjupersoner påpekar vikten av att samhället inte släpper familjen när utredningen är

färdig, och att insatser sannolikt är pågående under hela barnets uppväxt, vilket även medför att insatserna kan förändras med tiden.

7.2.10. Barn- och föräldraperspektiv

En av de intervjuade socialsekreterarna uttrycker klart att barnet är i fokus, att *"vi tittar utifrån barnet, vad är det mamma och pappa brister i"*. Hon fortsätter med att säga *"Vad behöver barnet för att bli kompenserad, vi sätter in resurser för barnet"*. En av våra intervjupersoner berättar att oavsett problematik används samma mall för att utreda föräldraförmågan och det är utifrån barnet. *"Vi vet att barnet behöver dom här och dom här sakerna."* Hon menar vidare att *"Barn behöver inte mindre bara för att dom har en utvecklingsstörd mamma"*. En person poängterar att som professionell har man ett ansvar för barnet men att man samtidigt *"behöver nog båda inriktningarna, både föräldrarna och barnet."* Även Lydia Springer menar att vi måste ha allas perspektiv i förgrunden hela tiden. *"Det får inte bara vara föräldraperspektiv, det får inte bara vara barnperspektiv – man måste kunna hålla två perspektiv samtidigt."*

Historiskt sett påpekar en av de intervjuade att under de utvecklingsstördas normalisering under 1980-talet glömdes barnet bort och man pratade mycket om föräldrarnas rätt till sitt barn. En del av våra intervjupersoner uttrycker att det fortfarande är en stor föräldrarätt som råder i samhället. Angående föräldrarätten menar en av juristerna att *"Barnets bästa och barnets röst ska komma fram å ena sida och å andra sidan föräldrarnas rätt att ha barn"*. Juristen menar att föräldrarätten är väldigt stark i den juridiska tillämpningen. Vi får ett exempel på, som juristen uttrycker det, ett horribelt tankesätt vid en jämförelse mellan utvecklingsstörda föräldrar och missbrukande föräldrar där förhållningssättet är att man kan inte hjälpa att man är funktionshindrad – det är klart att de har rätt att ha kvar sitt barn. Men är man missbrukare – då får man skylla sig själv, man har inte skött sig. *"Då försvinner eller minskar man den här rätten att ha kvar sitt barn."* Juristen fortsätter med *"Det är ju ett synsätt där föräldrarätten styr gentemot barnrätten. De kommer ofta i konflikt med varandra"*. En annan jurist berättar att processen lätt kan hamna i att det är synd om föräldrar med utvecklingsstörning som blir berövade rätten att ha kvar sitt barn.

En annan av våra intervjupersoner menar att barnperspektivet har klivit in i socialtjänsten, in i de politiska organen samt att barnperspektivet står inskrivet i lagen. Men samtidigt har Sverige inte gjort Barnkonventionen till lag och en av juristerna tycker att Sverige är så försiktiga och påpekar att *"om den införs som lag har vi större möjligheter att arbeta med barnrätten"*.

7.2.11. Juridiska bedömningar

I de ärenden med utvecklingsstörda föräldrar som går till LVU, har förvaltningsdomstolarna att pröva huruvida brister i omsorgen tillgodoses. En av juristerna uttrycker det som *”Det har ofta att göra med mat, skötsel, det vanliga lunket – att inte det fungerar”*. Ytterligare är det *”oförmåga att tolka barnets signaler och att reagera, man kan kanske tolka signalerna, men man vet inte vad man ska göra sen”* som rätten beaktar.

En av de intervjuade juristerna tror att många uppfattar det som att kontakten med utvecklingsstörda i en förhandling inte är en lätt uppgift. Båda juristerna pekar på svårigheten med att kommunicera med föräldrarna med utvecklingsstörning, både att föräldrarna ska förstå vad ombudet menar, men även för rätten att förstå vad föräldrarna menar. *”Det hade säkert varit bra om de hade haft en tolk, då får man ju bredda begreppet tolk att innefatta en person i familjen kanske som kan finnas med i samtalet”*.

Våra intervjuade jurister menar att man *”accepterar”* barnavårdsutredningens resultat och att man vanligtvis ej använder sig av särskilt sakkunniga.

Det uttrycks en rädsla hos några av socialsekreterarna för att man i dessa ärenden inte har tillräckligt med underlag inför en LVU-ansökan i Länsrätten. Även om man har bestämt sig redan innan barnet är fött att barnet ska omhändertas, så går man hela vägen med utredningshem för att det säkert ska hålla i rätten. *”Man vill ha många konkreta beskrivningar av situationer där föräldraförmågan brister, framför allt när det gäller utvecklingsstörda”*, säger en av de intervjuade.

7.3. Kunskap och kunskapsbehov

I följande avsnitt förmedlar intervjupersonerna vilka erfarenheter de har av den aktuella gruppen samt deras kännedom om tillgänglig forskning.

Samtliga av våra intervjupersoner har erfarenheter av utvecklingsstörda personer i föräldraskapet genom sina respektive arbete, några mer, några mindre. En av våra intervjupersoner har även arbetat med utvecklingsstörda i annan form än i utredningssammanhang. Någon har dessutom mer personlig erfarenhet av personer med utvecklingsstörning.

De allra flesta av de intervjuade uttrycker att de saknar forskning inom området. Det talas om en hunger och en nyfikenhet att lära sig och förstå mer om den här gruppen. En intervjuperson säger att *”jag vill ha mer forskning och input, för vi går här i vår lilla bubbla och hinner liksom inte söka information”*. Hon menar att de inte besitter specialistkunskaper om någon speciell problematik, hon säger att *”det finns ju så många olika små fack som man vill ha än mer kunskap om”*. Flera av de intervjuade uttrycker samma åsikt. Samtidigt säger en

annan socialsekreterare att *”Så det är inte så heller att man kan läsa en kurs om utvecklingsstörning för det är hur brett som helst”*. Hon fortsätter vidare med att *”vi håller rätt så hårt på det här med föräldraförmåga och det är den som gäller. Oavsett vilken grupp man kommer ifrån.”*

Om den egna kunskapen inte räcker till så menar en kvinna inom socialtjänsten att de tar till andra som har större kunskaper än vad de själv har; *”det måste ju till en utredning där man tar in information via experter”*.

Lydia Springer menar att det är viktigt med kunskap om funktionshindret så professionella kan dra rätt slutsatser. En av juristerna menar också att det måste krävas kunskap hos utredarna och hos de som ska döma om vad funktionshindret har för betydelse i föräldraförmågan, hur de fungerar gentemot sitt barn.

Den litteratur som är specifik i detta ämne som de intervjuade personerna hänvisar till samt använder sig av är sammantaget Lisbeth Pipping samt Barbro Hindberg.

En intervjuperson påpekar att det inte enbart är av vikt att personen själv har ett handikappmedvetande, utan påpekar även vikten av att de professionella har förståelse och kunskap om funktionshindret. Hon motiverar det med att *”det är viktigt så man drar rätt slutsatser, så man exempelvis inte lägger på ett motivationsarbete när det kanske handlar om att de inte har förstått”*.

8. Analys

Samtliga intervjupersoner är överens om att föräldrar med utvecklingsstörning är en svår grupp att utreda. I vår analys fokuserar vi framför allt på några dilemman som kan uppstå i en utredning av utvecklingsstördas föräldraförmåga med hjälp av våra teoretiska begrepp.

8.1. Utredningar och systematiska bedömningsinstrument

Vi har full förståelse för att utredningar av föräldraförmågan hos föräldrar med utvecklingsstörning anses som svåra. Det är dessutom en liten grupp i samhället vilket leder till få ärenden. Som socialsekreterare ska man både utreda, bedöma, fatta beslut och ansvara för eventuella insatser (Sundell & Egelund, 2000). Barnavårdsutredningar anses vara en av de känsligaste verksamheter inom den sociala barnavården (Hessle, m.fl., 1996). Vår undersökning visar att utredningen av föräldrar med utvecklingsstörning räknas som ”svåra” utredningar och att man alltid är två socialsekreterare i utredningsförfarandet. Som professionell utredare ska man besitta en kunskap om många människors olika problematik. Vår undersökning visar att så gott som samtliga önskar mer kunskap om problematiken. Även forskningen säger att det hos professionerna behövs en ökad kunskap om denna grupp

(Socialstyrelsen, 2005). Har de professionella kunskap om föräldrar med utvecklingsstörning är det lättare att nå fram till dem. Samtidigt visar vår undersökning att professionella står inför en pedagogisk utmaning i att kunna ge föräldern information som hon/han kan förstå. Har professionella pedagogiska verktyg som hjälp för att nå fram med informationen, ökar möjligheten att få föräldern att förstå. Genom ett pedagogiskt verktyg, som exempelvis PAM, finns möjlighet till en utredningsmetod som ger en strukturerad och standardiserad utredning. Genom IMS finns en möjlighet att i framtiden få enhetliga och standardiserade metoder för utredning, vilka leder till en för klienten mer rättvis och korrekt bedömning, oavsett vilken utredare i landet man möter. Vi ser inte enbart en vinst i att kommunikationen mellan utredare och klient kan förbättras, utan även mellan olika professionella. Våra litteraturstudier visar att god föräldraförmåga definieras olika i olika metoder (Socialstyrelsen, 2005). Även här ser vi en möjlighet att genom IMS i framtiden få enhetliga definitioner.

8.2. Barns Behov

Våra litteraturstudier visar att barn till föräldrar med utvecklingsstörning bedöms vara i en riskgrupp (Socialstyrelsen, 2005). Via intervjuerna förstår vi att det finns en oro för att föräldrar med utvecklingsstörning ska glömma bort barnet och sätta sina egna behov först. Denna oro är grunden till att en utredning inleds. Även när socialtjänsten ansöker om ett LVU är rekvisitet ”bristande omsorg”, det vill säga att föräldraförmågan inte är tillräckligt god för att möta barns behov av säkerhet, mat, omvårdnad och stimulans. Det teoretiska begreppen Barns Behov visar vad barn behöver för att få en tillräckligt god uppväxt.

Om utredningen leder till insatser i hemmet kan vi både genom våra intervjuer och genom litteraturstudien konstatera, att om insatsbehovet är stort i hemmet far barnet illa. Anknytningsteorin visar på vikten av en eller få anknytningar när barnet är litet, för att barnet ska känna sig trygg och säker (Daniels, m.fl., 2000). Våra intervjuer bekräftar detta och förmedlar, att om samspelet inte fungerar mellan barn och förälder, tyr sig barnet till personerna som arbetar i hemmet och knyter an till dem, hemmet institutionaliseras. Det teoretiska begreppet integritet visar, att även om de professionella har en humanistisk människosyn som innebär att föräldrarnas värde knyts till hennes existens, inte till hennes funktioner, är risken att föräldrarna känner sig kränkta då deras barn föredrar den professionelle framför dem. Detta skulle kunna innebära att ett samarbete mellan samhället och föräldern för barnets bästa försvåras.

8.3. Föräldraförmåga

Forskare har identifierat vissa omständigheter vilka påverkar denna grupps svårigheter i sitt föräldraskap (Socialstyrelsen, 2005). Tydligt är, om man själv haft en svår uppväxt, vilket en

stor andel i denna grupp har haft, påverkar det föräldraskapet negativt (ibid.). Detta bekräftas även genom våra intervjuer. Avsaknaden av goda föräldraförebilder gör det svårt att ge sina egna barn något man själv inte haft.

Det teoretiska begreppet föräldraförmåga visar, att det är föräldrarna som ska tillgodose barns behov och prioritera barnens behov framför sina egna. Forskningen är överens om att föräldrar med utvecklingsstörning har svårigheter att genomföra ett föräldraskap fullt ut (Socialstyrelsen, 2005). Detta bekräftas i våra intervjuer där det framkommer att utredningarna av utvecklingsstörda föräldrar alltid resulterar i någon form av insatser.

Föräldrar med utvecklingsstörning är ingen enhetlig grupp, utan barnets situation beror på graden av utvecklingsstörning, övriga problem i familjen samt tillgång till hjälp och stöd för barnet (Lagerberg & Sundelin, 2003). Ett dilemma vi påträffat i vår undersökning är om föräldrarna har en diagnos på sin utvecklingsstörning eller inte. Riskfaktorer för barnet i familjer där föräldrarna är utvecklingsstörda kan vara att båda föräldrarna är utvecklingsstörda och/eller att mammorna har ett IQ som är under 60 (Socialstyrelsen, 2005). Behovet av att fastställa den psykologiska diagnosen utvecklingsstörning för att förstå dessa föräldrars förmåga att ta hand om sina barn tillfredsställande tvistar forskare om. En del forskare hävdar att om det finns en diagnos är bristerna hos föräldrarna så omfattande att de inte har förmågan att klara av ett föräldraskap, medan andra forskare menar en diagnos inte ger tillräcklig information om föräldrarnas omsorgsförmåga (ibid.). Den senare ståndpunkten bekräftar alla våra intervjupersoner, vilka menar att den psykologiska definitionen är ofullständig för att påvisa föräldraförmågan. Att diagnos kan vara till hjälp i utredningen har vi förstått om diagnosen leder till att föräldern är medveten om sitt funktionshinder. Om föräldrarna med utvecklingsstörning inte är medvetna om följderna av sitt handikapp, eller inte är medvetna om följderna av sin diagnos, kan vi genom intervjuerna förstå vikten av att föräldrarna medvetandegörs då detta underlättar kommunikationen, samspelet och därmed utredningen. En fördel som framkommit i vår undersökning är om utvecklingsstöringen medvetandegörs redan när personen är liten. Då får barnet en chans att prata om sina begränsningar och möjligen acceptera dem. Även våra litteraturstudier visar vikten av att de professionella hjälper föräldrarna att se utvecklingsstörda barns begränsningar, vilket är till stor hjälp för framtiden (Daniel, m.fl. 2000).

Våra litteraturstudier säger att personer med utvecklingsstörning kan fungera relativt bra, framför allt när deras livssituation inte utsätter dem för större krav än de har resurser att klara av (Killén, 1999). Detta bekräftas även i våra intervjuer som visar att det är när föräldrarna får barn som funktionshindret blir påtagligt. Funktionshindret visar sig som brister i föräldraskapet och blir därför ett handikapp. När detta sker och föräldern inte har en diagnos,

kan samhället bedöma att något är fel. Brister i sociala sammanhang kan därmed feltolkas vilket gör att utvecklingsstörningen inte identifieras. Genom våra intervjuer framkommer att en identifiering av utvecklingsstörningen är önskvärd. Eftersom ett begåvningsstest är frivilligt, innebära det att samhället kränker den personliga integriteten genom att försöka tvinga någon att genomgå ett.

8.3.1 Föräldrarnas utvecklingspotential

Forskningen är inte överens om huruvida föräldrar med utvecklingsstörning har en utvecklingspotential i sitt föräldraskap (Socialstyrelsen, 2005). Vissa menar att genom föräldrautbildning kan föräldrarna ta till sig vissa färdigheter, medan andra inte tror det är möjligt att utvecklingsstörda kan lära in nya färdigheter eller minnas kunskap som förmedlas till dem (ibid.). Genom våra intervjuer bekräftas att en svårighet med utredningen av denna grupp är att bedöma föräldrarnas utvecklingspotential. Innebörden i det teoretiska begreppet föräldraförmåga visar hur viktigt det är att föräldern själv har en trygg anknytning för att kunna utveckla denna förmåga. Ett första steg till detta är att föräldrarna inser och erkänner att de inte är tillräckligt bra. Genom anknytningsteorin förstår vi att det är möjligt att ändra de inre arbetsmodellerna om man kan ta till sig informationen om att något är fel.

8.4. Faktorer på samhällsnivå

I samhället finns ideal om hur ett föräldraskap bör se ut, och för föräldrar med utvecklingsstörning är det svårt att leva upp till denna idealbild (Socialstyrelsen, 2005). Våra litteraturstudier visar exempel på hur samhället försvårar för utvecklingsstörda att lyckas med detta. Bland annat har denna grupp svårt att få arbete idag på grund av samhällsförändringar, vilket leder till begränsad ekonomi som därmed även påverkar boendeförhållanden. Sammantaget begränsar dessa faktorer både barnens och föräldrarnas delaktighet i samhället. Vi förstår genom våra intervjuer att det medför svårigheter för utvecklingsstörda genom att de inte får någon stimulans utifrån och att de har svårigheter att ta för sig i samhället. Denna sociala isolering kan göra det svårt att synliggöra barnens och föräldrarnas behov, då de flesta instanser i samhället som kan synliggöra problem är frivilliga att besöka, så som MVC och BVC. Detta bekräftas av våra litteraturstudier som dessutom menar att en riskfaktor för barnen även är om föräldrarna inte är intresserade av stöd och hjälp från samhället.

8.5. Kommunikation och delaktighet

Vad som framkommit tydligt i våra intervjuer och som även bekräftas av FUB, är svårigheterna med att få föräldern att förstå. När föräldrar med utvecklingsstörning inte förstår varför de blir utredda, inte förstår bristerna eller insatserna, leder denna oförståelse till att den

professionella inte får föräldern med sig i utrednings- och beslutandeprocessen. Våra litteraturstudier visar att de professionella använder ett språk som inte är anpassat till personer med utvecklingsstörning (Socialstyrelsen, 2005). Genom våra intervjuer inser vi vikten av att vara tydlig och ärlig gentemot föräldrarna, även med det som inte tillgodoser barnets behov. Om professionella inte är ärliga får de inte med sig föräldrarna i utredningsprocessen. Det visar sig att föräldrarna själv uttrycker att de behöver rak och tillgänglig information, vilket är en förutsättning för delaktighet (Vuxenhabiliteringen, 2004). När detta inte sker uttrycker föräldrarna det som att man har ”olika åsikter” och att de har känt sig överkörd. Bristande information kan även bidra till oro och fantasier. Om informationen leder till att föräldern förstår syfte och orsak, finns förutsättningar för att kunna ta emot stödet. Förstår inte föräldern kan stödet uppfattas som ”tom hjälp” (ibid.). Genom att koppla samman våra intervjuer med litteraturstudien ovan, kan vi se vilken vinst för föräldern och barnet det leder till när föräldern förstår anledningen och är med i utrednings- och beslutandeprocessen, exempelvis vid ett omhändertagande av barnet. Lyckas professionella förmedla adekvat information kan ett omhändertagande av barnet ske frivilligt och ett positivt samarbete mellan den biologiska föräldern och fosterföräldern kan inledas. Våra litteraturstudier visar att barn placerade utanför hemmet får sina behov tillgodosedda genom goda och kontinuerliga kontakter med de biologiska föräldrarna (Andersson & Hollander, 1996). Dessa behov behövs för barnets överlevnad, utveckling och välbefinnande (ibid.). Misslyckas man med att ge adekvat information visar våra intervjuer på risker med att föräldern känner sig kränkt, blir aggressiv och/eller ledsen. Forskningen visar att föräldrar med utvecklingsstörning är en utsatt grupp som lätt känner sig kränkta (Socialstyrelsen, 2005). Kan samhället undvika kränkning genom att förmedla information på ett förståligt sätt, ser vi en vinst för alla parter.

Forskning visar att samarbetet mellan professionella och föräldrar med utvecklingsstörning beror på synsättet hos de professionella (Socialstyrelsen, 2005). Forskning visar på två olika förhållningssätt som professionella har gentemot föräldrar med utvecklingsstörning; antingen att föräldrarna har förmågor med möjlighet att utveckla föräldraskapet, eller att de är oförmögna till att utveckla sin föräldraförmåga. Våra intervjuer visar hur viktig de professionellas egna förhållningssätt är. Att klargöra för sig själv vilken inställning man har till människor med handikapp. Att ens egen inställning påverkar bemötandet visar forskningen ovan, där det sista förhållningssättet kan leda till att man som professionell rekommenderar den gravida mamman abort. Vi förstår att den egna inställningen påverkar utredningsförfarandet. Vet man inte om vilket förhållningssätt man själv har som professionell, ökar risken för att omedvetet kränka föräldrarnas integritet, det vill säga att man kränker rätten att få sin personliga egenart och inre sfär respekterad. Genom det teoretiska

begreppet integritet ser vi att man vid detta förhållningssätt utsätter föräldern för personligen störande ingrepp. Återigen poängterar vi att personer med utvecklingsstörning inte är en enhetlig grupp och att en individuell bedömning måste ligga till grund för ett beslut. Forskningen visar att utredningen av föräldrar med utvecklingsstörning inte sker tillfredsställande. Brister i utredningen kan bland annat förklaras genom interna och externa förklaringar (Hessle, m.fl., 1996). Interna förklaringar definieras i korthet som att den i utredningen insamlade informationen pekar på ett annat håll än den som utredaren redan förutbestämt. Denna nya information kan ”glömmas bort” eller omformuleras för att ”passa in”. Den externa förklaringen beror på socialpolitiska värderingar och hur den samhällsdebatten lyder.

8.6. Barn/föräldraperspektiv

I våra intervjuer har vi sett en diskrepans i vilket perspektiv som råder, från enbart ett barnperspektiv till en stark föräldrarätt. Syftet med en utredning är att barnets behov ska tillgodoses och om de professionella under utredningen endast har ett barnperspektiv, eller endast ett föräldraperspektiv, finns risken att de missar helheten vilket bland annat kan påverka insatserna så att barnets behov inte blir tillgodosett. Vikten av att ha ett dubbelt perspektiv belyses även i litteraturen. Åtgärder och behandlingsinsatser bör rikta sig mot hela familjen, därför är det nödvändigt med ett familjeperspektiv menar Killén (1999).

Genom en strukturerad metod som exempelvis BBIC och PAM kan professionella lättare fokusera på helheten och inte missa något perspektiv. En förutsättning för att belysa helheten i utredningen är att alla delar av metoden används.

9. Slutdiskussion

Barn har rättigheter - föräldrar har rättigheter. Samhället har skyldigheter när föräldraskapet fallerar. Samhällets skyldighet är att säkerställa barnens behov. Vi anser att samhället ska ge stöd för att i största mån hjälpa dessa familjer, men samhället kan aldrig skapa en anknytning mellan barnet och föräldern om föräldern inte har den förmågan.

Vi har inte fått ett enhetligt svar på vilket perspektiv som råder, utan vi ser skillnader mellan olika professioner och även inom samma profession. Vi anser att barnperspektivet växt sig starkt bland delar av de professionella i samhället och även i en del av litteraturen vi läst. Vi har även mött professionella där vi känt att både barnperspektivet och föräldraperspektivet varit närvarande. Påtagligt för oss blir då ett annat förhållningssätt vilket ger en helhetssyn på familjen som i förlängningen gynnar barnen. När (om) Barnkonventionen på ett tydligare sätt

införlivas i svensk lagstiftning ser vi ännu större möjligheter att få jämvikt mellan barnperspektivet och föräldraperspektivet och även inom juridiken få en helhetssyn.

Vi har mött en del samverkansformer under vårt arbete men efterlyser en ökad samverkan mellan de professioner som är, eller bör vara i kontakt med föräldrar med utvecklingsstörning. Exempelvis när mamman blir gravid, BVC, sjukvård, habiliteringen, förskola, skola. Vi anser att samhället ska ha ett hållande runt dessa familjer och att familjen själv ska ha så få kontakter med professionella som möjligt. I dagsläget gör i stort sett var och en sin lilla bit - de professionella agerar på vars ett håll och det kan leda till förvirring för föräldern. Vi anser att familjerna behöver en person som känner familjen väl och som kan ha ett övergripande ansvar för att samverkan kan ske. En förutsättning för detta är att de professionella har familjen med sig i samarbetsprocessen eftersom allt sker frivilligt.

Det vi, och många med oss, kan se som det största dilemman i kontakten med föräldrar med utvecklingsstörning är det gemensamma problemet med att förstå varandra. Vi kallar detta en logisk kullerbytta; vet föräldern inte om sitt funktionshinder, är det näst intill omöjligt att förstå följderna av sitt funktionshinder - på grund av just sitt funktionshinder. Vi ser det som en av de första uppgifterna för de professionella att medvetandegöra föräldrarna om vad handikappet medför för brister i föräldraförmågan. Nästa stora bekymmer är då det pedagogiska dilemman att åstadkomma ett medvetandegörande. Många av de professionella har berättat hur de ritar, förtydligar, agerar som rollmodeller, hur de förklarar om och om igen. Möjligen är PAM det pedagogiska verktyget som kan underlätta, som då även är ett hjälpmedel i själva bedömningen. Men om det i PAM:s resultat visar på en skillnad mellan resultatet av vad föräldrarna anser om sina förmågor, resurser och behov och det som de professionella anser, ifrågasätter vi om det pedagogiska verktyget verkligen underlättat i arbetet med att öka förståelsen.

Alla människor har en rätt att bli utredda och att utvecklas. Vi anser att samhället står inför en professionell utmaning när föräldrar med utvecklingsstörning utreds. För även om professionella besitter både kunskap och erfarenhet om personer med utvecklingsstörning samt har tillgång till pedagogiska hjälpmedel, och även om utvecklingsstörda själv är medvetna om sitt funktionshinder, innebär det inte att dessa utredningar med automatik blir lätta, men möjlighet till förenkling föreligger.

Personer med utvecklingsstörning är inte en homogen grupp. De ska inte enbart utredas individuellt utan även bemötas individuellt. Samhället måste se till personens förmågor samt behandla människor efter sina förutsättningar och egenskaper - utan att för den skull göra en skillnad i människans värde. Utvecklingsstörda är olika andra grupper i samhället och måste bemötas med ett förhållningssätt som underlättar för dem. Har man ett funktionshinder så blir

föräldraskapet svårare. Det betyder inte att det inte fungerar, men det blir svårare. Genom att se realistiskt på funktionshindret kan föräldrarna få rätt stöd och hjälp och barnen slipper fara illa. Alla våra intervjupersoner har på något sätt talat om en rädsla för att kränka. Vi efterlyser att samhället belyser problematiken runt föräldrar med utvecklingsstörning och deras barn. Genom att bedriva forskning och att öppet diskutera de problem som dessa föräldrar ställs inför i sitt föräldraskap på grund av sitt funktionshinder, anser vi att rädslan för att kränka dem minskar med tiden och förhoppningsvis slutligen försvinner. Samtliga våra intervjupersoner har på något sätt talat om problematikens känslighet, ”det är så tabu”, och hänvisat till historiska faktorer som bland annat tvångssteriliseringarna. Det är nu 30 år sedan dessa upphörde och vi frågar oss vad som är tabu år 2005?

10. Källförteckningen

- Andersson, G & Hollander, A, (1996) ”Om barns rätt och barns bästa” i *Barnet i den sociala barnvården*, CUS, Stockholm: Liber
- Daniel, B, Wassell, S, Gilligan, R (2000), *Child development for child care and protection workers*, London
- Denscombe, M (2000) *Forskningshandboken* Lund; Studentlitteratur,.
- FoU Valfärd www.fouvalfard.org/upsala-fou Besökt 050502 Senast uppdaterad 050323
- FUB, För utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna, hemsida www.fub.se
- Halvorsen, K (1992) *Samhällsvetenskaplig metod* Lund; Studentlitteratur
- Handikappombudsmannen, www.ho.se
- Hessle, S, Stenström, N, Sundell, K, Wåhlander, E, (1996) ”Sociala barnvårdsutredningar” i *Barnet i den sociala barnvården* CUS, Stockholm: Liber
- Hindberg, B (2003) *Barn till föräldrar med utvecklingsstörning*. Stockholm; Gothia
- Howe, D (1995) *Attachment Theory for Social Work Practice*. MacMillan
- Killén, K (1999) *Svikna barn. Om bristande omsorg och vårt ansvar för de utsatta barnen*. Wahlström & Widstrand
- Kollberg, E (1989) *Omstridda mödrar. En studie av mödrar som förtecknats som förståndshandikappade*. Göteborg; Nordiska Hälsovårdshögskolan.
- Körner, E (2005) *Föräldraskapets (o) möjlighet* www.psykologiaveny.se
- Lagerberg, D & Sundelin, C (2000). *Risk och prognos i socialt arbete med barn. Forskningsmetoder och resultat*. Stockholm; Gothia/CUS
- Mattsson, T 2002 *Barnet och rättsprocessen: Rättsäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård.*, Lund; Juristförlaget
- McGaw, S (1998). *Parent Assessment Manual*, Cornwall, England: Trecare NHS Trust.
- Nationalencyklopedin (1995) Höganäs; Bra Böcker
- Pipping, Lisbeth (2003) *Kärlek och stålull*. Stockholm; Gothia
- Regeringskansliet UD, (2003) *Mänskliga rättigheter – Konventionen om barnets rättigheter*. Stockholm
- Socialstyrelsen (2005) *Föräldrar med utvecklingsstörning och deras barn – vad finns det för kunskap?*
- Socialstyrelsen hemsida www.sos.se
- SOU 2000:20 *Steriliseringsfrågan i Sverige 1935-1975*
- Stern, D (1996) *Moderskapskonstellationen* Stockholm; Natur och Kultur
- Svensk Lag (2003) red. Lindblom, PH Nordlack, K Uppsala; Iustus förlag AB

Sundell, K, Egelund, T (2000) *Barnvårdsutredningar – en kunskapsöversikt*. Stockholm;
Gothia

Vuxenhabiliteringen, (2004) Rapport 24; *Samverkan kring föräldrar med utvecklingsstörning
eller andra intellektuella begränsningar*. Landstinget i Uppsala Län

Intervju

Springer, Lydia (Vuxenhabiliteringen Uppsala) telefonintervju 050405 samt 050427.

Anteckningar förda under intervjuerna.

Bilagor

Bilaga 1

Lund den

Hej!

Vi heter Eva Torstensson och Lotta Evans. Vi studerar på Socialhögskolan i Lund där vi skriver en C-uppsats på 10 poäng i kursen, *Socialt arbete med Barn och Unga*. Vi har valt att skriva om hur föräldraförmågan utreds hos personer med utvecklingsstörning. Vi önskar vidga vår kunskap om denna lilla grupp i samhället vars omständigheter är relativt utforskade. Vår handledare är Bodil Rasmusson.

Flera undersökningar visar på en ökad risk för att barn far illa med utvecklingsstörda föräldrar. Dessa barn har ofta en otrygg och understimulerad uppväxt. Vi undrar hur samhället gör för att säkerställa dessa barn i riskzonen får en trygg och tillräckligt god uppväxt? Internationella studier visar att dessa barns familjeförhållanden och deras föräldrars omsorgsförmåga inte utreds tillfredsställande. Idag ska personer med utvecklingsstörning ha samma rättigheter och levnadsomständigheter som andra medborgare enligt FN: s standardregler. Men om föräldraförmågan brister ställs föräldrarnas rättigheter mot artikel 3 och artikel 6 i FN:s barnkonvention vilka behandlar *barnets bästa, överlevnad och utveckling*.

Du representerar en yrkesgrupp som kan komma i kontakt med utvecklingsstörda föräldrar, vilket gör att vi gärna vill intervjua dig och skulle uppskatta om du har tid att träffa oss. Vi beräknar att varje intervju kommer att ta ca 1 timme. Den information du ger i intervjun kommer endast att användas till vår uppsats och du är naturligtvis anonym. Vi önskar spela in intervjun på band och dessa band kommer endast till vår användning. Intervjun är frivillig, men vi uppskattar om du har tid att hjälpa oss.

Har du ytterligare frågor var vänlig kontakta Eva på telefonnummer: 046-54 57, eller Lotta på 046-292513.

Med vänlig hälsning

Eva Torstensson

Lotta Evans

Intervjuguide

Bilaga 2

Intervjufrågor till socialsekreterare:

Vilken erfarenhet finns på byrån angående föräldrar med utvecklingsstörning?

Vilken erfarenhet har du personligen i ditt yrke av föräldrar med utvecklingsstörning?

Vilka överväganden görs för att starta en utredning hos föräldrar med utvecklingsstörning?

Vilka särskilda svårigheter, dilemman finns i detta slag av utredningar och bedömningar?

Är din erfarenhet att en diagnos på utvecklingsstörda är en hjälp i bedömningen av föräldraförmågan?

Socialstyrelsen har gjort en utredning (1995) som visar att socialnämnden har svårt att få igenom LVU-ansökningar där föräldrarna är utvecklingsstörda, vad har du för erfarenheter av detta?

Händer det att du remitterar vidare till ett utredningshem?

På vilket sätt är bedömningen från utredningshemmet till hjälp i er utredning?

När du misstänker brister i föräldraförmågan, använder du en speciell metod/modell i förfarandet? Hur ser den i så fall ut?

Har du någon speciell kunskap angående utvecklingsstörda och deras problematik?

Intervjufrågor till utredningshem:

Vilken erfarenhet har du i ditt yrke av föräldrar med utvecklingsstörning?

Vilka särskilda svårigheter, dilemman finns i detta slag av utredningar och bedömningar?

Är din erfarenhet att en diagnos på utvecklingsstörda är en hjälp i bedömningen av föräldraförmågan?

Socialstyrelsen har gjort en utredning (1995) som visar att socialnämnden har svårt att få igenom LVU-ansökningar där föräldrarna är utvecklingsstörda, vad har du för erfarenheter av detta?

Är det något i er utredning som är speciellt för just utvecklingsstörda föräldrar?

Hur utreder ni föräldraförmågan? Använder ni någon speciell metod/modell?

Har du någon speciell kunskap angående utvecklingsstörda och deras problematik?

Intervjufrågor till juristen:

Vilken erfarenhet har du i ditt yrke av föräldrar med utvecklingsstörning?

Vilka särskilda svårigheter, dilemman finns i detta slag av utredningar och bedömningar?

Socialstyrelsen har gjort en utredning (1995) som visar att socialnämnden har svårt att få igenom LVU-ansökningar där föräldrarna är utvecklingsstörda, vad har du för erfarenheter av detta?

Vilken erfarenhet har du av vilka rekvisit som domstolen beaktar vid LVU-mål där föräldrarna är utvecklingsstörda?

Har du erfarenhet av att läns- och kammarrätten använder sig av särskilt sakkunniga i LVU-mål där föräldrarna är utvecklingsstörda?

Vilken är din erfarenhet av hur utvecklingsstörda blir behandlade i rättsliga sammanhang?

Har du någon speciell kunskap angående utvecklingsstörda och deras problematik?